

**Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди**

Лисенко Л. М.

Історія психології

Методичні рекомендації

Харків – 2023

УДК 159.9.01

Укладач: Лисенко Л. М.

Рецензенти:

Бужинська С.М. – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради;

Єльчанінова Т.М. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

Методичні рекомендації. Методичні рекомендації з навчальної дисципліни «Історія психології» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія – Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2023. – 66 с.

Затверджено редакційно-видавничою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
Протокол № 1 від 18 січня 2023 р.

Видано за рахунок укладача

©Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди
© Лисенко Л.М.

ЗМІСТ

Вступ.....	5
Зміст навчальної дисципліни «Історія психології» за модулями і темами.....	7
Завдання до семінарських занять з дисципліни «Історія психології».....	10
Тема 1. Предмет вивчення і етапи розвитку психології.....	10
Тема 2. Психологія в стародавньому світі. Донауковий період розвитку психологічної думки.....	13
Тема 3. Психологія Стародавнього Сходу.....	14
Тема 4. Антична психологія.....	17
Тема 5. Психологія в епоху Середньовіччя.....	20
Тема 6. Основні напрями розвитку психології в епоху Відродження та Нового часу.....	24
Тема 7. Психологічні ідеї епохи Просвітництва	27
Тема 8. Початок розвитку психології як самостійної науки.....	30
Тема 9. Провідні психологічні теорії першої половини 20-го століття.....	34
Тема 10. Провідні напрями психології другої половини 20-го століття	40
Тема 11. Розвиток психології в Україні.....	44
Рекомендації для підготовки до семінарських занять та самостійної роботи.....	50
Тестовий контроль.....	54
Список літератури.....	66

ВСТУП

Методичні рекомендації до семінарських занять та самостійної роботи з курсу «Історія психології» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 053 Психологія, спрямовані на формування у здобувачів методологічних, науково-методичних та прикладних питань у галузі історії психології. Методичні рекомендації включають зміст програми, рекомендації з підготовки та питання до семінарських занять, інформаційний блок, питання до самостійної роботи, рекомендовану літературу, тестові завдання.

Метою вивчення навчальної дисципліни «Історія психології» є формування наукових уявлень про тенденції розвитку психологічної науки та розвиток здатності до застосування психологічних знань в умовах професійної діяльності.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Історія психології» є:

- формування обізнаності з методологічних проблем становлення психологічного знання, сутності та проблематики психологічної думки в донауковий та науковий періоди;
- формування обізнаності щодо специфіки та розвитку провідних психологічних напрямків та шкіл, внеску провідних вітчизняних і зарубіжних вчених у розвиток психологічної науки;
- формування обізнаності на основі синтезу знань про історію розвитку психології як науки, її взаємозв'язок з іншими науками;
- формування компетенцій щодо збору та аналізу історичних знань психологічної науки;
- формування компетенцій професійного мислення майбутніх фахівців.

У результаті вивчення навчальної дисципліни відповідно до освітньо-професійної програми формуються програмні компетентності:

ІК. Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у сфері психології, що передбачають застосування основних психологічних теорій та методів та характеризуються комплексністю і невизначеністю умов.

ЗК 4. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

ФК 2. Здатність до ретроспективного аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду розуміння природи виникнення, функціонування та розвитку психічних явищ.

ФК 6. Здатність самостійно планувати, організовувати та здійснювати психологічне дослідження.

ФК 8. Здатність організовувати та надавати психологічну допомогу (індивідуальну та групову).

Передумовами вивчення дисципліни є компетентності, сформовані в результаті вивчення навчальних дисциплін: «Вступ до психології», «Психологія пізнавальних процесів», «Психологія особистості і діяльності». Результати навчання за дисципліною. У результаті опанування змісту

навчальної дисципліни здобувачі мають досягнути таких **програмних результатів навчання:**

ПРН 1. Аналізувати та пояснювати психічні явища, ідентифікувати психологічні проблеми та пропонувати шляхи їх розв'язання.

ПРН 2. Розуміти закономірності та особливості розвитку і функціонування психічних явищ в контексті професійних завдань.

ПРН 9. Пропонувати власні способи вирішення психологічних задач і проблем у процесі професійної діяльності, приймати та аргументувати власні рішення щодо їх розв'язання.

ПРН 11. Складати та реалізовувати план консультативного процесу з урахуванням специфіки запиту та індивідуальних особливостей клієнта, забезпечувати ефективність власних дій.

ПРН 15. Відповідально ставитися до професійного самовдосконалення, навчання та саморозвитку.

ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРІЯ ПСИХОЛОГІЇ» ЗА МОДУЛЯМИ І ТЕМАМИ

Змістовий модуль 1.

Змістовий модуль 1.

Змістовий модуль 1. Донауковий період розвитку психологічної думки

Тема 1.1. Предмет вивчення і етапи розвитку історії психології

Вступ, предмет та завдання історії психології. Міжпредметні зв'язки. Методи дослідження в історії психології. Етапи розвитку психології. Основні фактори та принципи, що визначають розвиток психології.

Тема 1.2. Психологія в стародавньому світі

Формування первісних уявлень про душу. Виникнення і суть анімізму. Вчення про анімізм та фетишизм. Особливості категорій метемпсихозу та фатуму в якості елементів міфологічної психології. Гомеопатична та контагіозна магія та їх особливості. Шаманізм, його специфіка та застосування в рамках міфологічної психології. Старослов'янські міфологічні вірування в душу. Душа у віруваннях стародавніх єгиптян.

Тема 1.3. Психологія Давнього Сходу

Психологія Давнього Китаю. Психологічні ідеї вчення Конфуція. Психологічні ідеї вчення Лаоцзи. Психологія Давньої Індії. Психологія Упанішади та Вед. Психологія буддизму. Вчення про долю в ідеї карми. Ступені самовдосконалення в практиці йоги.

Тема 1.4. Антична психологія

Зародження раціональних наукових ідей про психіку в античності. Доба пізньої класики античної філософії. Італійська філософія. Антична натурфілософська психологія Анаксагора, Демокрита, Гіппократа. Філософи софісти: Протагор, Сократ, Платон, Аристотель. Розвиток психології в елліністичний період. Школа кінізму: скептики, стоїки, епікурейці.

Тема 1.5. Психологія в епоху Середньовіччя

Специфіка філософсько-психологічних уявлень в епоху Середньовіччя. Теорія двох істин. Номіналізм. Універсалії. Етап апологетики. Етап патристики. Етап схоластики. Проблема достовірності пізнання душі в учінні Августина Блаженного. Наукові погляди представників середньовічної схоластики Іоанн Скот Еріугена. Емпіризм Роджера Бекона. Погляди Фоми Аквінського. Представник пізньої схоластики Вільям Оккам. Особливості арабомовної середньовічної психологічної думки в епоху Середньовіччя.

Тема 1.6. Основні напрями розвитку психології в епоху Відродження та Нового часу

Характерні ознаки культури епохи Відродження. Аналіз творів італійських вчених Поджо Браччоліні, Леона Баттиста Альберті, Джанноццо Манетті, Джованні Піко делла Мірандоли, П'єтро Верджеріо, Леонардо Бруні, Еразма Роттердамського, Франческо Петрарка. Втіленням гуманістичного ідеалу в творах Леонардо да Вінчі. Розвиток схоластики в роботах П'єтро Помпонацці. Емпірично-натуралістичний напрям в роботах Бернардіно Телезіо.

Загальна характеристика психології у XVII ст. Основні теорії Нового часу: сенсуалізм та раціоналізм Провісники нового етапу розвитку психології Галілео Галілей та Френсис Бекон. Дуалізм Рене Декарта. Раціоналізм Бенедикт (Барух) Спінози. Вчення про монади в роботах Готфріда Вільгельма Лейбніца. Аналіз робіт Томаса Гоббса. Метаріалізм Джона Локка.

Тема 1.7. Психологічні ідеї епохи Просвітництва

Епоха Просвітництва: характеристика, специфіка наукових поглядів. Вчення Ісаака Ньютона. Особливості матеріалізму французьких мислителів XVIII ст. Італійський мислитель Джамбатіста Віко. Французькі мислителі Шарль Луї де Монтеск'є, Марі Жан Антуан, Ніколя Кондорсе. Представники німецької психології: Іоган Готфрід Гердер, Христіан фон Вольф, Джордж Берклі, Девід Юм відомий шотландський науковець. Девід Гартлі англійський мислитель. Представники французького Просвітництва: Дені Дідро Жюльєн Офре де Ламетрі, Етьєн Бонно де Кондільяк, Клод Адріан Гельвецій, Жан-Жак Руссо. Розвиток філософсько-психологічних знань у Німеччині: Імануїл Кант.

Тема 1.8. Розвиток психології в Україні

Психологія в Київській Русі. Феодосій Печерський, Кирило Турівський, Володимир Мономах. Виникнення та розвиток психології у 17 столітті. Касіян Сокович, Інокентій Гізель, Стефан Яворський. 3. Подальший розвиток психологічних ідей у 18 столітті. Феофан Прокопович, Михайло Козачинський, Сильвестр Кулябка, Григорій Савич Сковорода, Яків Козельський.

Змістовний модуль 2. Науковий період розвитку психологічної думки

Тема 2.1 Початок розвитку психології як самостійної науки

Першоджерела виникнення психології, як самостійної науки. В. Вундт, як основоположник експериментальної психології. Вюрцбурзька школа психології. Дискусія між структуралізмом та функціоналізмом. Психофізика як фундамент психологічної науки. Поняття про безпосередній досвід, криву забування та інтерференцію. Специфіка методу систематичної експериментальної інтроспекції. Структуралізм та функціоналізм – дві течії розвитку психологічних знань.

Тема 2.2 Провідні психологічні теорії першої половини 20-го століття

Біхевіоризм. Вчення Дж. Уотсона та його послідовників про психологію як науку про поведінку. Основні категорії та закони біхевіористичного напрямку психологічної науки Гештальт-психологія. Поняття про гештальт. Основні роботи та ідеї М. Вертхаймера. Психоаналіз. З.Фрейд та його теорія. Характеристика етапів психосексуального розвитку, захисних механізмів та структури особистості в класичному психоаналізі. Неофрейдизм: основні представники, ідеї та категорії.

Тема 2.3 Провідні напрямки психології другої половини 20-го століття

Гуманістична психологія. Когнітивізм. Когнітивна психологія. Мета когнітивна психологія. Ідеї К. Роджерса та А. Маслоу. Аналіз основних понять гуманістичної психології. Самоактуалізація. Вчення про клієнт-центрований

підхід в психотерапії. Когнітивізм як напрям психологічної науки. Поняття метапам'яті в психології.

Тема 2.4 Українська психологія 20-21 століття

Видатні персоналії української психології 20-21 ст. Аналіз історії наукової школи на прикладі Харківської наукової школи психології. Актуальні проблеми психології 21 ст. Видатні вітчизняні психологи останнього століття. Харківська наукова психологічна школа. Вчення про суспільство ризику. Феномен суспільства спектаклю. Інформаційне суспільство та суспільство постмодерну.

ЗАВДАННЯ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ З ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРІЯ ПСИХОЛОГІЇ»

Тема 1. Предмет вивчення і етапи розвитку психології

Мета: здійснити поглиблений аналіз методів, методологічних принципів та тенденцій періодизації розвитку психологічних знань.

1. Характеристика методів дослідження в «Історії психології».
2. Психологічний аналіз методологічних принципів та факторів, що визначають розвиток психології.
3. Етапи розвитку психології
Охарактеризуйте особливості розвитку психології в доннауковому періоді.
Охарактеризуйте особливості розвитку психології у філософському періоді.
Охарактеризуйте особливості розвитку психології у науковому періоді.

Інформаційний блок

Історія психології вивчає закономірності формування і розвитку поглядів щодо психіки на ґрунті аналізу різних підходів до розуміння її природи, функцій і генезису.

Основні завдання історії психології:

1. Аналіз виникнення і подальший розвиток наукових знань про психіку.
2. Аналіз і розуміння міждисциплінарних зв'язків між історією психології та іншими науками, розкриття тих взаємозв'язків, від яких залежать досягнення психології.
3. З'ясування залежності зародження та сприйняття знань від соціальних, культурних та ідеологічних впливів на наукову творчість.

В історії психології зокрема використовуються такі методи:

- **історико-генетичний метод**, згідно якому вивчення ідей минулого неможливе без врахування загальної логіки розвитку науки в певний історичний період. **Суть:** послідовне розкриття властивостей, функцій і змін реальності, яка вивчається в процесі її історичного руху. Метод є аналітично-індуктивним і описовим за формою, дозволяє показати причинно-наслідковий рух явищ і подій, надає перевагу фактографії, спрямований на аналіз розвитку.

Негативне: при надмірній увазі до деталей можна не побачити закономірності. В ідеальній формі цей метод повинен поєднувати: одиничне, особливе і загальне, тяжіє до описовості, фотографізму і емпіризму. Але при всій його популярності він немає чіткої логіки і понятійного апарату;

- **історико-порівняльний метод**, на основі цього методу розроблені всі концепції і теорії історичного процесу в новий час. За його допомогою шляхом зіставлення виявляється загальне й особливе в історичних явищах, досягається пізнання різних історичних ступенів розвитку одного й того самого явища чи різних явищ. Логічна підстава методу – аналогія: встановлення подібності на основі співпадіння ознак об'єктів. Пізнавальні можливості цього методу необмежені. Але його застосування вимагає дотримання певних правил: порівняння має відбуватися на основі

конкретних фактів; факти повинні репрезентувати одну епоху; при порівнянні фактів різних епох можна говорити про відмінність, а не подібність; логічною основою є аналогія. **Недоліки:** не спрямований на розкриття реальності, яка розглядається; не можна застосовувати при вивченні динаміки суспільних процесів; формальне застосування цього методу приводить до штучних, спекулятивних висновків;

- **історико-системний метод** спрямований на поглиблення історичних досліджень як з точки зору цілісного охоплення історичної дійсності, яка вивчається так і з точки зору розкриття внутрішніх механізмів функціонування і розвитку. Об'єктивною основою системного підходу і методів наукового пізнання є єдність суспільно-історичного розвитку: а) одиничного; б) особливого; в) загального. Реально і конкретно ця єдність виступає у суспільно-історичних системах різного рівня. Функціонування і розвиток іст. системи включає і синтезує основні компоненти з яких складається суспільно-історична реальність. До компонентів належить: а) індивід і неповторні події; б) історичні ситуації і процеси; в) індивідуальним подіям властиві ті або інші риси, які не повторюються в інших подіях. Проте ці події створюють певні види і роди людської діяльності та відносин, тому поряд з індивідуальними рисами вони мають і загальні риси, створюючи таким чином певні системи. спадковість висловлених ідей;

- **історико-функціональний** метод, завдяки якому аналізується спадковість висловлених ідей;

- **біографічний та автобіографічний методи** дозволяють виявити можливі причини та умови формування наукових поглядів вченого, етапи наукової праці. Завдяки якому можна виявити можливі причини і умови формування наукових поглядів вченого; метод дозволяє виявити можливі причини і умови формування наукових поглядів вчених;

- **методи категоріального аналізу** – врахування соціально-історичних умов, що вплинули на появу та розвиток певної наукової школи, також вивчення ідеогенезису, когнітивного стилю, соціальної перцепції та інших детермінант, що обумовили появу значимих для психології ідей. Вивчення архівних матеріалів – пошук наукових праць та їх коментування, забезпечення їх зносками та примітками. Аналіз наукових посилань – встановлення частоти цитування наукових праць з метою отримання відомостей про зв'язок між науковими напрямами, про актуальний стан науки та про тенденції її розвитку. Метод категоріального аналізу дозволяє вивчення розвитку психологічного пізнання як діяльності, елементами якої виступають конкретно-наукові категорії, що відтворюють різні сторони психічної реальності. Джерелами для історії психології служать передусім праці вчених, архівні матеріали, спогади про їх життя і діяльність, а також аналіз історикосоціологічних матеріалів і навіть художньої літератури, які допомагають відтворити дух певного часу.

Знання історії психології необхідне для розуміння різних теорій та напрямів сучасної психології, шляхів й тенденцій її розвитку: 4 етап

Психологія як наука, що вивчає факти, закономірності та механізми психіки;
3 етап Психологія як наука про поведінку; 2 етап Психологія як наука про свідомість; 1 етап Психологія як наука про душу сутність, з'ясувати вихідні позиції, оцінити істинну новизну та усвідомити її історичний зміст.

Етапи розвитку історії психології

I Донауковий (7-6 ст. до н.е.) Донауковий етап характеризується виникненням перших, не наукових уявлень про психіку, що базувались на основі міфів, казок, релігійних вірувань. Існував погляд на душу анімізм – це рівень розуміння природи і самої людини, за яким душа визнається існуючою в усіх природних тілах, явищах, тваринах.

II Філософський (6-5 ст. до н.е. – 18 ст. – початок 19 ст. н.е.) психологія була частиною філософії. Складається з таких підперіодів:

1) Антична психологія (6-5 ст. до н.е. – 5 ст. н.е.). Перші уявлення про душу виникли в період ранньої класики (6-5 ст. до н.е.) у філософії Фалеса, Анаксимандра, Анаксімена, Геракліта. В цей період формуються емпіричні знання про психічні процеси (сприймання, пам'ять, уяву, волю) та характер, здібності. Основною проблемою було співвідношення душі і тіла. Виникла ідея першооснови – елементу, який є першою складовою всіх об'єктів (Архе). Існували основні напрями знань: матеріалізм (Демокріт, Геракліт); ідеалізм (Арістотель, Сократ, Платон).

2) Епоха Середньовіччя (5 ст. - 14 ст. н.е.). Зародки психології знаходяться у руслі релігійних вчень, поглядів. Офіційною наукою про душу було богословство. Основна ознака періоду – бездоказовість поглядів та переконань. Вивчалися способи маніпулювання великою масою людей. Використовувалися як методи сповідь і покаєння. Для зниження емоційної напруги влаштовували карнавали.

3) Арабська психологія (8-12 ст.ст. н.е.). Арабські вчені наполягали на тому, що вивчення психіки повинно базуватись не лише на вивченні філософських концепцій, а й на вченнях медичних наук.

4) Епоха Відродження (14 ст. н.е. – 16 ст.). Вперше психологія згадується як наука про свідомість, складається гуманістична концепція. Провідна проблема – здібності.

5) Новий час (16-17 ст. ст. н.е.). Відбулося ще більше уточнення предмету психології – свідомість, її функції та зміст. Основний принцип періоду – механістичного детермінізму – всі процеси пояснюються з позиції механіки. Основні напрями: сенсуалізм (основою всіх знань є відчуття); раціоналізм (основою всіх знань є мислення).

6) Період Просвітництва 18 ст. характеризують: віра в людський розум; розвиток природничо-наукового знання; виголошення ідей «природного права», що визнає рівність людей; ствердження важливої ролі виховання.

III Науковий – розпочався з праці Вундта «Експеримент» (1860 – 1874 рр.), психологія виділилася у самостійну науку. Психологію як самостійну науку вивчали в університетах уже в кінці XVIII – на початку XIX ст. Більш правильно говорити про появу психології як самостійної науки, необхідно починати з періоду становлення **експериментальної психології, що належить до середини XIX ст.** ак почався період пошуків психології, адекватній новій ситуації і вимогам часу, який отримав назву періоду

методологічної кризи. Немоżliвість прийти до єдиної точки зору призвела до того, що вже в 10-30-х роках ХХ століття психологія розділилася на декілька напрямків, в кожному з яких був свій предмет і свій метод дослідження того, що розумілось даним психологічним напрямком щодо психіки. Так у психології з'являються: глибинна психологія, біхевіоризм, гештальтпсихологія, а також такі школи, як французька соціологія, або розуміюча психологія. У другій половині ХХ століття виникають нові школи і напрямки – гуманістична психологія, генетична психологія, а також когнітивна психологія, яка сформувалась вже у 60-ті роки. Це остання психологічна школа, яка з'явилася у ХХ столітті. Таким чином, можна стверджувати, що з середини ХХ століття психологія вступила в сучасний етап свого розвитку, для якого є характерним вже не розподіл на певні школи, а тенденція до об'єднання.

Література.

1. Корольчук М.С. Криворучко П.П. Історія психології. Київ : Ельга, Ніка Центр, 2010. 248с
2. Коханова О.П. Історія психології: від античності до початку ХХ ст. Київ : НВП – Інтерфейс. 2016. 235 с.
3. Тертична Н.А. Історія психології. Київ : Книга плюс. 2018.
4. Хомуленко Т.Б., Крамченкова В.О., Нестеренко М.О., Шукалова О.С., Фельдман Ю. І. Історія психології: психосоматичний підхід: навч.-метод. посіб. Харків : Діса-плюс, 2016. 184 с.
5. Жуков С.М., Жукова Т.В. Історія психології: Реком. МОНУ як навч. посібник для студ. ВНЗ. Київ : Центр навчальної літератури, 2005.
6. Марцинковская Т. Д. История психологии. Москва : Издательский центр «Академия», 2001. 544 с.

Тема 2. Психологія в стародавньому світі. Донауковий період розвитку психологічної думки

Мета: розширити та удосконалити знання про міфологічний період розвитку психології.

1. Надайте характеристику фетишизму та анімізму як центральним поняттям міфологічної психології.
2. Магія та шаманізм, як вплив фаталістичного світогляду.
3. Психологічне знання в міфології.
4. Охарактеризуйте особливості психологічних ідей в слов'янській культурі.
5. Співвіднести функції становлення шамана та психолога.

Інформаційний блок

Відтворення первісних форм уявлень про душу в ранні періоди людської історії стає можливим на основі аналізу археологічних даних, старовинних ритуалів, даних фольклору, первісного мистецтва.

До основних форм первісних вірувань та мислення належать фетишизм, тотемізм, магія, анімізм.

Фетишизм – шанобливе ставлення до різних об'єктів дійсності, яким

люди приписували надприродні властивості, здатність допомагати, лікувати, берегти від ворогів тощо.

Тотемізм – віра в існування надприродних зв'язків, родинних зв'язків між спільнотами людей і певним видом тварин або рослин (totam на мові одного з північноамериканських племен означає – «його рід»). Тотемізм — віра в тварину або рослину, яку стародавні люди вважали предком роду, з яким зв'язували своє існування і благополуччя. Частіше за все тотем був твариною, рослиною — рідше. Тотему приписувалися надприродні можливості, йому поклонялися. Тотемізм набув значного поширення, його відмічають у всіх народів на родоплеменній стадії розвитку.

Магія (від грецького μαγία – чарівництво, чаклунство) – сукупність вірувань і обрядів, в основі яких лежить віра у можливість впливати на людей, предмети і явища навколишнього світу надприродним шляхом.

Анімізм (лат. Anima – душа) – це віра в «духовні» сутності, які знаходяться в предметах або існують окремо від них.

Шаманізм пов'язаний з магією, анімізмом, фетишизмом і тотемізмом. Це рання форма релігії, заснованої на вірі у спілкування шамана з духами у стані трансу («камлання»). Для людей архаїки наявність у племені такої людини давало їм упевненість в тому, що вони не одинокі і не беззахисні у світі. За однією з версій шаман походить від санскритського шаман - подорожуючий відлюдник, духовний подвижник - аскет.

Міфи – перекази, легенди, розповіді про діяння богів і героїв, за якими були фантастичні уявлення про світ, про керування ним богами і духами. У первісній міфології, як правило, розповідалось про картину світу, про походження його елементів.

Література.

1. Хомуленко Т.Б., Крамченкова В.О., Нестеренко М.О., Шукалова О.С., Фельдман Ю. І. Історія психології: психосоматичний підхід: навч.-метод. посіб. Харків : Діса-плюс, 2016. 184 с.
2. Жуков С.М., Жукова Т.В. Історія психології: Реком. МОНУ як навч. посібник для студ. ВНЗ. Київ : Центр навчальної літератури, 2005.
3. Корольчук М.С. Історія психології: навч. посібн. Київ : Ельга, Ніка-Центр, 2010. 248 с.
4. Роменець В.А. Історія психології: Стародавній світ. Середні віки. Відродження.: Рекомендовано МОНУ. Київ : Либідь, 2005. 916 с.

Тема 3. Психологія Стародавнього Сходу

Мета: поглибити знання та визначити проблему єдності духовного і тілесного у вченнях Сходу.

1. Надайте характеристику психологічних поглядів у Стародавньому Єгипті.
2. Розкрийте особливості розвитку філософсько-психологічних поглядів у Давньому Китаї.
3. Надати характеристику вчення Конфуція та Лаоцзи.
4. Розкрити особливості психології Давньої Індії.
5. Надайте характеристику особливостям досліджень психологічних знань у

країнах Стародавнього Сходу.

Інформаційний блок

Китайська стародавня психологія має своїм основним предметом відношення традицій і вчинку, одним з основних понять виступає гуманність (Жень), яка є моральним ринципом, що визначає відносини між людьми як в суспільстві, так і в сім'ї, **гармонією** між людьми, від якої залежить благо суспільства. **Дао** – це вихідна основа буття, що безпосередньо спрямовує поведінку людини, його можна досягнути не докладаючи великих зусиль, варто лише дотримуватися традиційного ритуалу і церемоній.

Традиційна китайська медицина виходила з уявлень про людину як макрокосмос, що відображає гармонію космічних сил та ритмів: джерел Інь та Янь (жіночого та чоловічого), 5 стихій (5 внутрішніх органів та 5 органів чуття) та різноманітних видів енергії – Ці.

Етичною спрямованістю відрізнялись також і школи, що склались приблизно в середині першого тисячоліття до н.е. в Китаї. **Засновниками цих шкіл вважаються** Хао-цзи, Конфуцій і Мо-цзи. Лао-цзи (кінець IV – початок V ст. до н.е.).

В стародавньому Китаї великий вплив на розвиток психології мала філософсько-релігійна течія – **конфуціанство**. Її засновник Кун-Фу-Цзи (Конфуцій) (551 – 479 рр. до н.е.) підкреслював важливість збереження традицій, для цього людина повинна виховувати, вдосконалювати себе у вчинкових актах, саме тоді вона діятиме згідно з ритуалом, а це є досягненням стану середини, стану гармонії, розквіту всього існуючого. Конфуціанством була поставлена проблема співвідношення вродженого і набутого у людській психіці. В житті **Конфуцій** утримувався від чотирьох речей: не вдавався до пустих роздумів; не був категоричний у своїх судженнях; не виявляв впертості; не думав про себе особисто.

Мо-Цзи (480-400 рр. або 475-395 рр. до н.е.) у своєму «**Каноні**» висуває і обґрунтовує вперше в китайській науці категорії Гу (причина) та Аей (подібність, аналогія). Твердить, що на основі минулого пізнаємо майбутнє, на основі ясного пізнаємо приховане. Він сповідав принцип загальної любові, критикував конфуціанство, виступав проти вродженого знання, справжні знання – це тільки одержані в процесі практичної діяльності. Речі, які існують навколо нас, мають об'єктивний характер і незалежні від нашої свідомості. Людська свідомість виникає в результаті.

Головні ідеї китайської психології: **гуманність, доброта і щирість**. Але китайці не обійшли своєю увагою і такі важливі теми світової психології як почуття (чуттєвість, чутливість), самосвідомість, моральна поведінка, сприйняття і уява (уявлення). Надають також велике значення почуттям, які, на думку китайських мудреців, належать і зовнішньому світі.

Релігійно-філософські ідеї Стародавньої Індії. Головною ідеєю в стародавній Індії виступала людина, яка пізнавала себе, свої діяльнісні можливості. Найперше вона звернулась до чуттєвих властивостей своєї психіки, щоб одержати насолоду від їх функціонування. Для людини

відкрився великий світ відчуттів.

Для Індії вихідними стали тексти **Вед** (друге тисячоліття до н.е.), завершенням яких вважалися Упанішади (б. 1000 р. до н.е.).

Провідна лінія в психології Стародавньої Індії – вчинок як оволодіння тілом і духом для досягнення вищого рівня буття, а саме стану нирвани. Цей стан є значною концентрацією психічних зусиль людини в її спробах абстрагуватися від зовнішнього світу з його просторово-часовою нескінченністю і від багатоманітності психічних проявів, не знехтувавши ними, а надавши їм буттєвого смислу. В Індії проблема душі розглядалася перш за все як етична з точки зору правильної поведінки, самовдосконалення особистості, досягнення блаженства. Загальноприйнятими були догмати про переселення душ. В цьому руслі складався основний зміст виниклих в 6 ст. до н.е. релігійних учінь *джайнізму та буддизму*. Вирішуючи етичні проблеми, обидва напрямки виражали певні погляди на душевні явища в їх відношенні до тілесних. *Джайнізм вважав тіло джерелом неволі душі. Буддизм заперечував душу як особливу сутність: психічне – потік неповторних миттєвостей, змінюючих один одного станів*. Величезний вплив на розвиток філософії та психології мав буддизм, що виник у 4 ст. до н.е.

Будда Шак'ямуні (принц Сідхартха Гуатама, 566-476 рр. до н.е.) – першозасновник буддизму. *Будда в перекладі означає Просвітлений. Ядро поглядів Будди складає чотири благородних істини: істина страждання; істина причини; істина звільнення; істина шляху*. Істина страждання – все у світі минає, не має постійної субстанції і тому повне скорботи. Істина причини – причиною страждання є жадання буття, бажання, пристрасті, потяги. Істина звільнення – звільнитися від страждань можна лише відмовившись від бажань, пригнітивши в собі пристрасті. Істина шляху – для досягнення спасіння необхідно виключитися з кола перевтілень, досягнувши стану нирвани.

Школа **Йога** вчила, що для досягнення істинного пізнання необхідно подавити всі види психічної діяльності, що його затемняють. Йога виробила систему прийомів (так званий 8-річний шлях), що включала спочатку регуляцію тілесних функцій (поза, дихання та ін.), а потім і внутрішніх психічних актів – увагу і мислення. Йога – поєднання, участь, порядок, а також глибоке мислення, споглядання, комплекс прийомів для досягнення особливого духовного стану.

Література.

1. Хомуленко Т.Б., Крамченкова В.О., Нестеренко М.О., Шукалова О.С., Фельдман Ю. І. Історія психології: психосоматичний підхід: навч.-метод. посіб. Харків : Діса-плюс, 2016. 184 с.
2. Жуков С.М., Жукова Т.В. Історія психології: Реком. МОНУ як навч. посібник для студ. ВНЗ. Київ : Центр навчальної літератури, 2005.
3. Корольчук М.С., Криворучко П.П. Історія психології: навч. посібн. / М.С.Корольчук, П.П.Криворучко Ельга, Ніка-Центр, 2010. 248 с.

4.Роменець В.А. Історія психології: Стародавній світ. Середні віки. Відродження. Рекомендовано МОНУ. Київ : Либідь, 2005. 916 с.

Тема 4. Антична психологія

Мета: ознайомитися з поглядами видатних філософів періоду античності.

1. Визначити характерні риси давньогрецької філософії та етапи розвитку філософсько-психологічних поглядів в епоху античності.
2. Сутність натурфілософських поглядів Фалеса
3. Натурфілософські погляди Анаксимандра та Анаксимена
4. Описати погляди щодо розуміння природи душі Гераклітом.
5. Особливості італійської філософії. Піфагор та піфагорійці про сутність речей.
6. Охарактеризуйте філософсько-психологічну концепцію Демокріта.
7. Надати характеристику психологічних поглядів Гіппократа.
8. Філософи софісти: Протагор, Сократ, Платон
9. Вчення про душу у робота Аристотеля
10. Психологічні погляди в епоху еллінізму (кінічна школа, скептики, стоїки, епікурейці).

Інформаційний блок

У понятті «античний світ» поєднують Стародавню Грецію та Рим, а хронологічними рамками античної психології прийняти вважати VII (VI) ст. до н. е.-IV (VI) ст. н. е., а саме час становлення, розквіту і занепаду грекоримської цивілізації. Сам термін «античний» має латинське походження у перекладі означає «давній».

Характерними рисами грецької філософії є такі:

- наявність у ній великої кількості міфологічних та епічних образів;
- елементи антропоморфізму (уподібнення людині, наділення людськими властивостями предметів і явищ неживої природи, небесних тіл, тварин, міфічних істот);
- наївний пантеїзм, або ототожнення богів із природними силами і розгляд природи як втілення Божества;
- зв'язок природних процесів із проблематикою моралі та оцінювання їх у категоріях «добра», «зла», «справедливості», «блага» та ін.;
- пошуки першооснови всього сущого, що пізніше в новій європейській філософії постане в якості проблеми субстанції.

Етапи розвитку психології в епоху античності

Перший етап охоплює VII-VI століття до н.е. називається **натурфілософським**, оскільки у центрі уваги філософів даного періоду стояли проблеми фізики (природи), Космосу, Всесвіту. Цей період також називають *досократівським або періодом ранньої класики*. Перший етап розвитку психології має космоцентричний характер і зберігає на своєму початку риси.

Класична грецька наука (V-IV ст. до н. е.). На цьому етапі грецької думки спостерігається відсутність чіткої межі між поняттями та реальністю, буттям і

мисленням, що призводить до їх ототожнення. Це знайшло втілення в концепціях філософів Мілетської школи, в яких важко розмежувати воду Фалеса, повітря Анаксимена, вогонь Геракліта як всезагальні сутності, що утворюють початок буття, з одного боку, та відповідні природні стихії, які ми чуттєво сприймаємо, з іншого боку. Фалес такою першоосновою всього вважав воду, Анаксимандр – евизначений початок, або «апейрон», Анаксимен же прийняв за першооснову повітря. Фалес визнає існування божества, але дає йому не антропоморфне, а раціональне пояснення: *Бог – той розум, «який все створив із води»*. **Анаксимандр** (610–546 до н.е.) вважав, що **всезагальним субстратом є апейрон** (дещо схоже на атом) – вічний, безмежний, божественний початок, який не має певної речової форми та якісних характеристик, і всім керує. **Анаксимен** (585–525 до н.е.) вважав, що *субстратом усіх речей, першоматерією є повітря, безмежне і здатне до розрідження та згущення, породжуючи тим самим усе суще. Земля, каміння – застигле повітря*.

Другий етап іменують добою високої класики. Він охоплює V-IV століття до н.е. Даний період відрізняється від першого, *по-перше* тим, що значно розширилося предметне поле філософії. *По-друге*, розвиток категоріальних засобів осягнення буття спричинив виникнення великого розмаїття думок. *По-третє*, у рамках загальнофілософських уявлень виникли паростки наукового знання і логіки, які згодом здійснили суттєвий вплив на всі сфери людської діяльності. Це етап, на якому надзвичайно повно реалізуються конструктивні можливості розуму. В цей період спостерігається антропологічний поворот у грецькій філософії, оскільки чітко простежується тема людини в системі інших проблем. Почалося вивчення якісних відмінностей, які притаманні лише людській душі і яких немає в інших живих істот. Виникла ідея про те, що психіка – носій не лише активності, а й розуму і моральності, тобто на її розвиток здійснюють вплив не лише матеріальні фактори, а й культура.

Завершальний етап античної філософії (IV ст. до н. е.-IV (VI) ст. н. е.) Третій етап у розвитку античної філософії охоплює кінець IV до н.е.-початок VI ст. н.е. і є завершальним етапом античної філософії. Цей період також називають **добою пізньої класики**, до якої входять: *елліністична філософія (IV-I ст. до н.е.), олександрійська філософія (I ст. до н.е.-початок VI ст. н.е.), давньоримська філософія (II ст. н.е.-VI ст. н.е.)*. Третій період характеризується не стільки виникненням нових знань, скільки осмисленням, уточненням і коментуванням вчень, створених раніше.

Геракліт (530/540-470/480 до н.е.) вважається основоположником ідеї розвитку, згідно якої все суще перебуває у стані постійного та вічного змінювання: «Наші тіла й душі течуть як ручаї», «Не можна в одну й ту саму річку увійти двічі». Рушійною силою розвитку є боротьба протилежних начал: «Війна – батько всього». Геракліт також увійшов в історію як один із перших дослідників власне психічної діяльності.

Піфагор (бл. 580-500 до н.е.) першоосновою і джерелом світу вважає не ту чи іншу природну речовину, а число як кількісне відношення. Воно керує не лише речами, а й якостями, моральними і духовними. Піфагор стверджував: «Земний порядок має відповідати порядку небесному». Так, підґрунтям світу є числа, які і визначають космічний порядок.

Парменід (540-480 до н.е.) поділяє світ на істинний і неістинний. Істинним є буття, оскільки воно вічне і незмінне, завжди тотожне самому собі. Світ конкретних речей є неістинним буттям, адже речі постійно змінюються, сьогодні вони інші, ніж вчора, а завтра і зовсім зникають.

Зенон Елейський (бл. 490-430 до н.е.) запропонував логічне обґрунтування висновків свого вчителя Парменіда. Розвиваючи його погляди, Зенон підкреслював, що логічно не можна уявити множинність речей і припустити існування руху, оскільки це призводить до виникнення суперечностей. Слідуючи принципам елейської школи, Зенон відділяє два види пізнання: раціональне і чуттєве.

Емпедокл (бл. 484-424 до н.е.), філософія якого об'єднала в собі іонійську та італійську традиції. За традицією він також намагається віднайти першооснову світу, в якості якої він вбачає всі чотири стихії: землю, воду, повітря й вогонь.

Анаксагор (500 – 428 до н.е.), засновник афінської школи, основоположник принципу системності (організації) у вивченні природних явищ.

Демокрит (бл. 460-370 до н.е.) – родоначальник атомістичної концепції. Так, Демокрит розрізняє первинні та вторинні якості. Первинними є такі якості, які дійсно притаманні предметам (вага, форма тощо), вторинними – ті, яких немає в предметах, але є в нашому сприйнятті (колір, смак, запах).

Гіппократ (бл. 460–377 до н.е.) заявив про себе як лікар-цілитель і не дарма його вважають «батьком медицини». Твори, які приписують йому, були згруповані і дійшли до нас у вигляді «Гіппократового збірника». На його думку, не всі філософські уявлення про людину та душу мають використовуватися в медицині. Гіппократ приймав лише ті філософські положення, які базувалися на спостереженнях, фактах і досвіді, відмовляючись від абстрактних та ідеологічних систем. «Батько медицини» поділяв причини хвороб на дві групи: ті, що зумовлені кліматом, особливостями ґрунту, води, спадковістю, «законом країни», і ті, що спричинені особистісними чинниками – умовами життя й праці, конституцією тіла, особливостями харчування, звичками, віком і навіть способом мислення людини тощо. Гіппократ запропонував опис основних тілесних і душевних темпераментних якостей людей.

Відомими представниками софізму можна вважати **Протагора** (бл. 481- 411 до н.е.), яким було сформульовано вихідний принцип софістів: «Людина – міра всіх речей». Софістами вважалося, ніби те, що приносить людині задоволення, – добре, а те, що викликає страждання, – погано.

Сократ (469-399 до н.е.), який вперше засумнівався в істинності колишніх міркувань про людину як частину в низці всезагальних закономірностей. Філософ доводив, що важливіше за все – це дослідження людини та її душі, причому природні закони не можна повністю розповсюджувати на людську істоту, оскільки вона підкорюється іншим законам, а саме: законам розуму. вказав на розмежування душі й тіла та проголосив нематеріальність душі. Одного разу він зауважив, що ніяк ще не може, згідно з дельфійським надписом, «пізнати себе самого», і висунув свій принцип: «Я знаю, що я нічого не знаю». За Сократом, пізнавати себе – означає відшукувати-пригадувати накопичені в душі забуті істини. Метод психологічного аналізу, яким користувався філософ, умовно можна назвати «методом суб'єктивної діалектики». Вільна і невимушена розмова, на думку мислителя, сприяла тому, що знання, одержані людиною, ставали її власними і набували ознак переконань.

Платон (427-347 до н.е.) – філософ доби класичної грецької науки. Істинно сущими, за Платоном, є самі ідеї. Матерія ж являє собою лише відбиток ідеї, або принцип часткового функціонування ідеї. Якщо відсутня ідея, тоді й матерії немає. Платон різко різко протиставляє ідею її чуттєвим подобам і відображенням в світі речей, які ми сприймаємо. На думку філософа, існує широке розмаїття ідей, а саме: ідеї вищих цінностей (ідеї прекрасного, справедливого, блага, істини); ідеї фізичних явищ (колір, звук, вогонь, рух, спокій, рух); ідеї різних видів істот (тварина, людина); ідеї предметів (стіл, ліжка, дерево). Міркуючи про душу, Платон дійшов висновку про нематеріальність душі, яка є нічим іншим, як «ідеєю» – безсмертною духовною сутністю.

Аристотель (384-322 до н.е.) – один із найбільш видатних учених Греції. Будучи людиною енциклопедичних знань, він залишив після себе праці з фізики, логіки, психології, медицини, біології та ін. Трактат «Про душу». Аристотель стверджує, що тіло – це організм, що складається з різноманітних органів або знарядь душі, а душа – це ентелехія, сутність тіла.

Література.

1. Корольчук М.С. Криворучко П.П. Історія психології. Київ : Ельга, Ніка Центр, 2004. 248с
2. Коханова О.П. Історія психології : від античності до початку ХХ ст. Київ : НВП – Інтерфейс. 2016. 235 с.
3. Тертична Н.А. Історія психології. Київ : Книга плюс. 2018.
4. Роменець В. А. Історія психології: Стародавній світ. Середні віки. Відродження Київ: Либідь, 2005. 916 с.

Тема 5. Психологія в епоху Середньовіччя

Мета: сформувати обізнаність та поінформованість стосовно психологічних надбань в епоху Середньовіччя

1. Загальна характеристика психології в епоху Середньовіччя.
2. Вчення про номіналізм та реалізм.
3. Етапи апологетики, патристики та схоластики в рамках психології
4. Вчення про природу душі у працях Августина Блаженного.
5. Психологічні погляди П'єра Абеляра.
6. Емпіризм у поглядах Роджера Бекона
7. Теологічно-філософська система Фоми Аквінського
8. Пізня схоластика, аналіз поглядів Вільяма Оккама
9. Психологія в роботах арабських вчених епохи Середньовіччя

Інформаційний блок

Епоха Середньовіччя тривала майже **10 століть**. Початком даної епохи вважають падіння Римської імперії, остаточне утвердження християнської релігії в Європі (**V ст.**), завершення середньовічного періоду, як правило засвідчують, з **XV ст.**, а саме: з початком **відродження** мистецтва, науки, відкриттям Америки.

Однією з найбільш важливих характеристик науки (зокрема психології) в Середньовіччі був її **тісний зв'язок з релігією**. Залежність науки від релігії зумовила актуальність питання про зв'язок і взаємовплив знання і віри, яке і стало найважливішим для науковців упродовж усього періоду. **Церква бере на себе керівну роль в оцінці істини.**

Представники номіналізму стверджували, що реально існують поодинокі індивідуальні речі, а загальні поняття (універсалиї) – назви, знаки, імена, породжені людським мисленням. Реалізм проголошував первинність універсалий, які існують раніше за речі й незалежно від них, являючи собою думки та ідеї божественного розуму.

Етап апологетики (II-IV ст.) характеризується антагонізмом між психологією і богослов'ям, що було зумовлено несумісністю знання і віри.

Представники апологетики (від грец. apologia – захист) займалися тим, що адресували свої, спрямовані на захист християн, звернення до римських імператорів або широкого загалу.

Етап патристики (від лат. pater – отець) (IV-VIII ст.) відзначається тим, що богослов'я поступово починає звертатися до знань, накопичених в античності, адже після зміцнення сили християнської церкви виникла необхідність внести доповнення або трансформувати деякі положення християнства.

Етап схоластики (від грец. schole – школа) (IX-XV ст.). На межі V і VI ст. почала складатися система середньовічної освіти, причому провідними центрами середньовічної культури й освіти стали деякі з перших монастирських і приходських шкіл. У цих закладах розпочалося викладання філософії, яка й дістала назву схоластики. Пізніше так почала називатися вся середньовічна філософія. У розвитку західноєвропейської середньовічної схоластики можна виокремити два періоди: **рання схоластика** (IX-XII ст.); **зріла, класична схоластика** (XII-XV ст.). Схоластика являла собою не лише пасивне засвоєння старого, а й активне тлумачення і модифікацію готового

знання, розвивала уміння логічно мислити, наводити систему доказів і будувати нове мовлення.

Августин Аврелій (354 - 430) народився в Північній Африці (на території сучасного Алжиру). До християнства прийшов не відразу (у 387 р.). Свій шлях до нього він описав у відомому творі «Сповідь», яка дуже цікава для будь-якого психолога поглибленим внутрішнім аналізом життєвого шляху людини майже з моменту народження, боротьби зі своїми вадами й численними спокусами.

Але згодом Августин зрозумів, що філософія – це «любов до мудрості», а сама мудрість – це Бог, і тому головною метою Августина у християнський період його творчості стало осягнення Бога й душі. Пізнання Бога й душі для нього було тотожним знанню взагалі. Душа – знаряддя, яке править тілом. Основу душі утворює воля, а не розум.

Мислитель переконаний, що індивідуальна воля залежить від божественної і діє в двох напрямках: керує рухом душі і звертає її до самої себе. Всі зміни, що відбуваються з тілом, стають психічними завдяки вольовій активності суб'єкта.

Роджер Бекон (1214-бл. - 1292) – англійський філософ і натураліст, який розкривав непотрібність і навіть шкідливість схоластичного методу, далекого від реальності. Він закликав **вивчати природу шляхом спостереження і досвіду**, наголошуючи при цьому на тому, що найціннішим у них є практична користь. Філософ захищав ідею єдності філософії й теології, зазначаючи, що вони не суперечать одна одній. Теологія вчить, для якої мети всі предмети призначені Богом, а наука – як і через що здійснюється це призначення. **«Без досвіду нічого не можна зрозуміти достатньою мірою».** **«Досвідна наука – володарка споглядальних наук».** Правда, мова ще не йде про досвідне пізнання душі. *На думку Бекона, досвід може бути різним: життєвим, досвідом-доказом і духовним.*

Фома Аквінський (1226(1225) – 1274) (лат. Фома – Thomas) – італійський теолог і філософ. Свою теологічно-філософську систему він виклав у численних працях (останнє Ватиканське видання його творів становить 28 томів), найвідомішими серед яких є **«Сума проти поганців»** (1264), **«Сума теології»** (1274) та ін. Він розробив концепцію, в якій немає місця вивченню природи як такої, а теологія знову ставиться вище за філософію. При цьому він намагається пристосувати теологію до запитів практики, використовуючи вчення Аристотеля. *«Душа не є повна особистість, і моя душа не є Я», – стверджує Аквінський. Але душа визначає, яким буде тіло, яку форму набуде матерія, щоб стати її тілом.*

Вільям Оккам (1285 - 1349). Багато з його поглядів було засуджено як єретичні. Головною відмінністю вчення Оккама від середньовічної метафізики є радикальне ствердження існування індивідуума й одиничних елементів. На думку Оккама, ми можемо створити сутності, щоб пояснити інші сутності в світлі цих самих сутностей. У масовій свідомості зміцнилася метафора, що коротко пояснює цю філософію – «лезо

Оккама». Так, лезо обрізає світ і обмежує тим самим кількість сутностей до того мінімуму, без якого просто неможливо обійтися. Даний принцип ні в чому не суперечить принципу Божественної всемогутності. Бог може обрати найскладніший спосіб дії, але люди віддадуть перевагу найпростішому способу розвитку теорії про реальні речі. Оккам наголошував на можливості вивчення природи і людини незалежно від теології.

«Сутності не потрібно приумножувати без необхідності». Цей принцип, зрештою, був спрямований проти схоластики з її прагненням до нескінченних логічних побудов.

Особливості арабомовної середньовічної психологічної думки в працях Авіценни, Альгазена та Аверроеса. Ібн-Сіна (Авіценна) (980 - 1037) – видатний середньоазіатський вчений-енциклопедист. Авіценна створив близько 450 праць, з яких до нас дійшло близько. Його основними філософськими творами є «**Книга зцілення**», «Вказівки й настанови», «Книга знання». Філософія Ібн-Сіни вважається вершиною теоретичної думки східних країн у ранньому середньовіччі. Головним же медичним трактатом цього вченого є «Канон лікарської науки» (1012-1024), що забезпечив йому «самодержавну владу в усіх медичних школах в середні віки». У цій та інших медичних роботах представлено анатомічний опис людини, дається характеристика її тілесної структури, розглядаються проблеми нервових і психічних хвороб та їх лікування.

Ібн аль-Хайсам (Альгазен) (965 - 1038) – арабський вчений, більшість творів якого присвячені математиці, астрономії, оптиці та механіці. Він поєднував у своїх наукових заняттях ретельні експерименти з чіткими математичними доказами. Ібн аль-Хайсам є творцем психофізіологічного учіння про зір, за що його називають «батьком оптики». У своїй праці «Оптика» він розглядає око в якості найтонкішого оптичного приладу, математично й експериментально обґрунтовує закони відображення і преломлення світла, визначаючи їх в якості причини виникнення чуттєвого образу.

Ібн-Рушд (Аверроес) (1126 - 1198) – відомий арабський мислитель, прихильник досвідного й точного знання. Він наголошував на думці про те, що матерія вічна і нестворювана, а також заперечував потойбічний світ і безсмертя індивідуальної душі. Ібн-Рушд став відомим переважно завдяки коментарям до творів Аристотеля, за що й отримав прізвисько «коментатор».

Література.

1. Корольчук М.С. Криворучко П.П. Історія психології. Київ : Ельга, Ніка Центр, 2010. 248с
2. Коханова О.П. Історія психології : від античності до початку ХХ ст. Київ : НВП – Інтерфейс. 2016. 235 с.
3. Тертична Н.А. Історія психології. Київ : Книга плюс. 2018.

4. Хомуленко Т.Б., Крамченкова В.О., Нестеренко М.О., Шукалова О.С., Фельдман Ю. І. Історія психології: психосоматичний підхід: навч.-метод. посіб. Харків : Діса-плюс, 2016. 184 с.
5. Жуков С.М., Жукова Т.В. Історія психології: Реком. МОНУ як навч. посібник для студ. ВНЗ. Київ : Центр навчальної літератури, 2005
6. Марцинковская Т. Д. История психологии. Москва : Издательский центр «Академия», 2001. 544 с.
7. Роменець В. А. Історія психології: Стародавній світ. Середні віки. Відродження Київ : Либідь, 2005. 916 с.

Тема 6. Основні напрями розвитку психології в епоху Відродження та Нового часу

Мета: сформувані обізнаність та поінформованість стосовно психологічних надбань в епоху Відродження та Нового часу

1. Характерні ознаки розвитку культури і науки в період Ренесансу (Відродження).
2. Аналіз робіт Еразма Роттердамського про роль дитинства та системи виховання
3. Внесок Леонардо да Вінчі у розвиток психології
4. Основні теорії Нового часу: сенсуалізм, раціоналізм.
5. Характеристика філософського світогляду Рене Декарта
6. Наукові погляди Б. Спінози і Г. В. Лейбніца як представників раціоналізму в психології
7. Аналіз поглядів англійського мислителя Томаса Гоббса
8. Внесок Джона Локка у розвиток асоціативної психології

Інформаційний блок

Рух Відродження (Ренесансу) розпочався в **XIV ст.** у північній та середній Італії, в **XV ст.** досяг розвитку, а в **XVI ст.** став загальноєвропейським явищем.

Характерні ознаки культури цього періоду такі:

1. Рух у напрямку до звільнення від панівної ролі релігії та церкви в усіх сферах суспільного життя.
 2. Повернення до майже повністю забутої в Середні віки культурної спадщини Античності. Звідси походить в сама назва епохи – Відродження.
 3. Центром уваги стає проблема людини. На відміну від античності, коли науковий інтерес викликало природно-космічне життя, та Середніх віків з провідними ідеями про Бога і пов'язаною з ним проблемою про спасіння, філософське мислення епохи Відродження характеризується антропоцентричністю.
 4. Поява гуманізму як ідейного руху.
 5. Зростання інтересу до природи і розвиток натурфілософії.
- Наголос робиться не на походженні, а на перевагах людини, її високих моральних якостях і здатності до особистого

самовдосконалення. В епоху Відродження здійснюється переоцінка праці, творчості та вольової активності людини.

Втіленням гуманістичного ідеалу всебічно розвиненої особистості епохи Відродження був **Леонардо да Вінчі** (1452-1519) – вчений-енциклопедист, художник, мислитель. Він стверджував важливе значення чуттєвого пізнання, наголошував на тому, що створені людиною цінності, які сприймаються на чуттєвому рівні, є засобом пізнання закономірної будови речей. Предметом його посиленої уваги стає людське око як особливий орган чуттєвого пізнання, що дає можливість сприймати природу в її внутрішніх зв'язках. До того ж даний орган чуття бере активну участь у створенні спільно з рукою в процесі живописної творчості зображень, що являють собою образні творіння. Мислитель багато також розмірковував про пізнання, вважаючи досвід головним джерелом знань про людину та світ. «Мудрість – дочка досвіду», – говорив він. Пізнання, яке не пройшло черед досвід і відчуття, з яких воно починається, не дають істини про дійсність.

Френсіс Бекон (1561 - 1626 рр.) розпочинає нову лінію дослідження душі. Він відмовляється від вивчення найбільш загальних питань, що стосувалися природи душі, і переходить до емпіричного описання її процесів (властивостей). Вчення про людину, за Беконом, складається з 2 частин: 1 – філософія людини; 2 – громадська філософія. У відповідності із частинами з яких складається людина (тіло і душа), виділяється наука про тіло і наука про душу. Але Бекон також виділяє загальні питання, що охоплюють як і душу, так і тіло. Вони складають вчення про особистість та вчення про зв'язок душі і тіла. У вченні про особистість на прикладах видатних історичних діячів розглядаються вищі прояви людських можливостей: видатна пам'ять, дива мудрості, моральної стійкості. Вчення про зв'язок тіла з душею включає питання: визначення душевного стану за зовнішніми проявами (фізіогноміка), тлумачення снів, вплив хворобливих станів тіла на душевну діяльність, і навпаки, душі на тіло.

В період Нового часу уточнення набував **предмет психології**, який врешті-решт втілюється в **свідомості**.

Основні теорії Нового часу. Сенсуалізм (лат. *sensus* – відчуття, сприймання) – напрям у теорії пізнання, що головною формою достовірного пізнання світу проголошує відчуття. Сенсуалістичний підхід ґрунтується на провідній ролі чуттєвого пізнання дійсності, представленого не лише відчуттями і сприйняттями, а й уявленнями людини. На думку представників даної теорії, пізнавальний процес – єдиний і охоплює рух від відчуттів до мислення (тобто відбувається сходження від часткового до загального, поступового узагальнення окремих предметів у класи і виведення поняття на основі логіки). Сенсуалісти стверджували: у розумі не існує нічого, що не представлено у відчуттях, наголошуючи при цьому на узагальненні розумом даних, отриманих органами чуття.

Раціоналізм (лат. *rationalis* – розумний) – вчення про те, що в основі психіки людини лежать або вроджені поняття, або ті, що розвиваються на

основі задатків і нахилів, але також вже наявних у свідомості людини при народженні. Представники даного напрямку вважали, що отримання понять неможливе шляхом узагальнення чуттєвих вражень. Раціоналісти не відкидали значення відчуттів, але це стосувалося лише розуміння одиничних об'єктів і явищ. Також вони погоджувалися з тим, що знання властивостей і якостей окремих предметів і явищ ґрунтуються переважно на чуттєвому досвіді. Коли йдеться про загальні поняття, то вони досягаються тільки за допомогою розуму. Раціоналісти стверджували: жодне логічне узагальнення даних, отриманих при чуттєвому сприйнятті, не може проникнути в сутність речей.

Рене Декарт (лат. **Ренат Картезі́й**) (1596-1650) – французький філософ, фізик, фізіолог, математик. Від латинізованого імені Декарта пішов термін **картезіанство**, що позначає напрям, сформований під впливом його ідей. Основні філософські ідеї Декарта знайшли своє відображення в працях: «Правила для керівництва розуму» (1628-1629), «Міркування про метод» (1637), «Роздуми про першу філософію» (1641), «Засади філософії», «Пристрасті душі» (1649) та ін. **Характерною рисою філософського світогляду Декарта є дуалізм.** Мислитель припускав існування двох незалежних одна від одної субстанцій, матеріальної та духовної, кожна з яких наділена певними властивостями. Так, досліджуючи психологічні основи самосвідомості, Декарт відкрив, що твердження **«Я мислю, отже я існую»** є єдиним і достовірним.

Бенедикт (Барух) Спіноза (1632– 1677). Основні твори Спінози такі: «Про Бога, людину та її щастя» (1658-1660), «Трактат про удосконалення розуму» (1662), «Богословсько-політичний трактат» (1670), «Етика» (1677). Основою філософської системи Спінози є учіння про субстанцію, яку він розуміє як єдину, вічну та безкінечну природу. Субстанція одна, є причиною самої себе та не потребує нічого іншого для того, щоб існувати. Природа за Б. Спінозою Природа, яка творить – це Бог, єдина субстанція. Ототожнення природи й Бога сприяє запереченню Спінозою існування будь-чого надприродного. Природа існує вічно, не має кінця, вона є причина та наслідок, сутність і явище.

Готфрід Вільгельм Лейбніц (1646 - 1716) – німецький філософ, відомий також як математик, фізик, винахідник, історик, юрист, мовознавець. До основних його праць належать: «Міркування про метафізику» (1686), «Нова система природи» (1695), «Нові досліді про людське розуміння» (1705), «Монадологія» (1714) та ін. У філософії Лейбніца знайшли відображення майже всі філософські ідеї, напрацьовані до того часу в європейській філософії. Його система є результатом багаторічної роботи над переробкою основних концепцій філософії з давнини до Нового часу.

Джон Локк (1632–1704) у працях «Дослід про людське розуміння» (1690), «Два трактати про державне правління» (1690), «Думки про виховання» (1693), «Розумність християнства» (1695) та ін. Надвичайно цікавим і доволі полемічним виявився філософський твір Локка «Дослід про людське

розуміння». Трактат починає критика вчення про вроджені ідеї, де мислитель доводить неможливість існування вроджених ідей ані в теоретичному мисленні, ані в моральних переконаннях. Він розуміє психіку, свідомість людини при народженні «чистою дошкою».

Література.

1. Корольчук М.С. Криворучко П.П. Історія психології. Київ : Ельга, Ніка Центр, 2004. 248с
2. Коханова О.П. Історія психології : від античності до початку XX ст. Київ : НВП – Інтерфейс. 2016. 235 с.
3. Роменець В. А. Історія психології епохи Просвітництва. Київ : Вища школа. 2017. 568 с.
4. Тертична Н.А. Історія психології. Київ : Книга плюс. 2018.
5. Хомуленко Т.Б., Крамченкова В.О., Нестеренко М.О., Шукалова О.С., Фельдман Ю. І. Історія психології: психосоматичний підхід: навч.-метод. посіб. Харків : Діса-плюс, 2016. 184 с.
6. Жуков С.М., Жукова Т.В. Історія психології: Реком. МОНУ як навч. посібник для студ. ВНЗ. Київ : Центр навчальної літератури, 2005
7. Роменець В. А. Історія психології: Стародавній світ. Середні віки. Відродження Київ: Либідь, 2005. 916 с.

Тема 7. Психологічні ідеї епохи Просвітництва

Мета: сформувані обізнаність та поінформованість стосовно психологічних надбань епохи Просвітництва

1. Епоха Просвітництва: характеристика, специфіка наукових поглядів
2. Особливості механіцизму, детермінізму, редукціонізму та емпіризму як психологічних понять.
3. Специфіка вчень сенсуалізму, раціоналізму та асоціанізму в рамках психології того часу.
4. Особливості матеріалізму французьких мислителів XVIII ст.
Значення робіт: Вольтера (Франсуа-Марі-Аруе); Шарля Луї де Монтеск'є; Марі Жан Антуан Ніколя Кондорсе; Дені Дідро, Жюльєна Офре де Ламетрі; Клода Адріана Гельвеція; Жан-Жака Руссо.
5. Характерні особливості німецької психології XVIII ст.
Значення робіт: Іогана Готфріда Гердера, Христіана фон Вольфа, Імануїла Канта
6. Значення робіт: Девіда Гартлі, Джорджа Берклі, Девіда Юма.

Інформаційний блок

На зміну ідеям етапу розвитку психології в рамках філософських вчень про свідомість приходить період, який в науці називається епохою Просвітництва у XVIII ст. **Період Просвітництва** характеризують: віра в людський розум; розвиток природничо-наукового знання; оголошення ідей «природного права», що визнає рівність людей; ствердження важливої ролі виховання. Епоха Просвітництва відзначається розквітом наукової думки.

Джордж Берклі (1685-1753) у «Трактаті про начала людського знання» (1910) Берклі стверджує, що первинні якості не відрізняються від вторинних, вони всі знаходяться в людському розумі. Іншим словами, на думку Берклі, всі якості є вторинними. Знання – надбання людини в процесі набуття нею досвіду, тобто весь процес пізнання залежний від того, хто сприймає світ.

На його думку, людські знання являють собою переважно поєднання окремих психічних елементів, простих ідей. Іншими словами, складні уявлення – це комбінації ряду простих ідей, які виникають завдяки органам чуття.

Девід Юм (1711-1776) – відомий шотландський філософ та історик. З одного боку, він абсолютизував ідею емпіризму, довівши її до логічної межі й заперечивши силу людського розуму. Юм стверджував, що природа сильніша за людський розум і що «людина-філософ» має поступитися «людині-природі». З іншого боку, він вважав, що питання про те, чи існують фізичні об'єкти незалежно від нас, є теоретично невирішуваним – людина не може пізнати світ, що знаходиться поза її свідомістю. Таким чином, Юм є родоначальником агностицизму (учіння про непізнаваність світу).

Девід Гартлі (1705-1757) – англійський мислитель, який, будучи лікарем за освітою, у філософії дотримувався матеріалістичних позицій. Концепція Гартлі відображена в його основних працях: «Деякі припущення про дії відчуття і виникнення ідеї» (1746), «Роздуми про людину, її будову, обов'язок та сподівання» (1749). На науковий світогляд Гартлі здійснили вплив: рефлексорна концепція Декарта, емпіричне та асоціативне вчення Локка, а також ідея Лейбніца про несвідомі перцепції. «Моя головна мета, – пише він у своїх «Роздумах», – пояснити, встановити і застосувати учіння про вібрації та асоціації...». Роботу під назвою «Роздуми про людину, її будову, обов'язок та сподівання» багато вчених вважають першим систематичним дослідженням з проблеми асоціацій. враження відчуття враження ідеї Людина, на думку Гартлі, складається з двох частин: тіла й духу. Перше підкорюється нашим зовнішнім відчуттям, як і інші частини зовнішнього матеріального світу.

Дені Дідро (1713-1784), який запропонував одне з найрозгорнутіших досліджень процесу пізнання. Його твори містять міркування про єдність матеріального світу, висловлювання гіпотези про спорідненість всіх видів органічного життя, що утворені з одного джерела – живих молекул, розсіяних по всій матерії. Дані молекули мають здатність відчувати і утворювати в процесі свого розвитку все більш складні організми, сприяючи таким чином існуванню безперервного ланцюга живих істот – від найпростіших до людини. Тим самим він передбачив важливі положення еволюційного вчення. Вивчаючи процес пізнання, Дідро наголошував на тому, що в основі всіх понять лежать відчуття. Він вказував на те, що людина – це «інструмент, наділений здатністю відчувати і пам'яттю. Наші відчуття – клавіші, по яким вдаряє оточуюча нас природа...» Так, зовнішній світ породжує відчуття, які узагальнюються нашим розумом через формування суджень і понять.

Жюльєн Офре де Ламетрі (1709-1751) – французький філософ і лікар, прихильник матеріалізму, який поєднав сенсуалізм з учінням Декарта щодо машиноподібності поведінки живих істот. Ламетрі прихильно ставився до досвідного пізнання, вважаючи, що «філософ має спиратися на досвід і відкинути будь-які порожні балачки». Однією з найбільш відомих його робіт є трактат «Людина-машина» (1748). Ламетрі стверджує, що наділяти людину душею так само абсурдно, як і шукати її в діях машини.

Клод Адріан Гельвецій (1715-1771) – французький літератор і філософ-матеріаліст. Основні його праці: «Про розум» (1758), «Про людину» (1769), «Щастя» (1772), «Про людину, її розумові здібності та її виховання» (1772) та ін. У процесі дослідження особливостей пізнання вчений виходив із сенсуалістичних позицій, а одним із найбільш важливих питань в його психологічній концепції стало вивчення природи і генезису здібностей, їх зв'язку зі спадковістю і вихованням людини. Гельвецій вважає, що єдиною основою психічного життя є відчуття («фізична сприйнятливість»). Саме вони викликають формування всіх ідей. Поряд із відчуттями, до переліку базових психічних явищ відноситься інтерес, який є підґрунтям для формування моральних уявлень та соціальних якостей людини. Розум розглядається Гельвецієм як сукупність ідей, що мають суспільний інтерес.

Жан-Жак Руссо (1712 - 1778) дотримувався протилежної позиції. Він стверджував, що людська істота від природи є чесною і доброю, а суспільство здатне її зіпсувати, прищепивши негативні звички та якості. Однією з центральних проблем творчості Руссо була проблема нерівності між людьми та шляхів її подолання. Саме цьому питанню присвячено працю «Роздуми про походження і основи нерівності між людьми» (1755). Філософ вважає, що основна причина соціальної нерівності полягає в майновій нерівності та взаємній залежності людей, зумовленої суспільним розподілом праці та розвитком цивілізації. Філософ був не лише просвітником, а й видатним теоретиком педагогіки. У своєму творі «Еміль, або про виховання» (1762) він виклав свої погляди на психічну природу дитини. Крім того, заслугою Руссо слід вважати те, що він узагальнив усі, відомі на той час знання про природу дитини та її розвиток. Руссо дотримувався теорії «природної людини» і вказував на природодоцільність навчання. Філософ був переконаний в тому, що необхідно слідувати природному перебігу розвитку внутрішньої природи дитини, її внутрішній гармонійності.

Імануїл Кант (1724 - 1804) – родоначальник німецької класичної філософії. Його творчість є вершиною філософсько- психологічної думки XVIII ст. До основних робіт філософа відносяться: «Критика чистого розуму» (1781), «Основи метафізики моральності» (1785), «Критика практичного розуму» (1788) та ін. Насамперед слід відзначити особливості філософської системи Канта: вона має критичний характер. Філософ скептично ставився до будь-яких авторитетів, якщо їхні доведення не є доказовими. Кант вважав, що існує обов'язковий для всіх

людей етичний закон, якого всі мають дотримуватися не через прагнення до вигоди, а через бажання відповідати ідеалу людини. Цей закон, що отримав назву морального імперативу, проголошував, що людина повинна вчиняти завжди так, щоб принципи, якими вона керується, могли стати всезагальними.

Література.

1. Корольчук М.С. Криворучко П.П. Історія психології. Київ : Ельга, НікаЦентр, 2004. 248с
2. Коханова О.П. Історія психології : від античності до початку ХХ ст. Київ : НВП – Інтерфейс. 2016. 235 с.
3. Роменець В. А. Історія психології епохи Просвітництва. Київ : Вища школа. 2017. 568 с.
4. Тертична Н.А. Історія психології. Київ : Книга плюс. 2018.
5. 1. Хомуленко Т.Б., Крамченкова В.О., Нестеренко М.О., Шукалова О.С., Фельдман Ю. І. Історія психології: психосоматичний підхід: навч.-метод. посіб. Харків : Діса-плюс, 2016. 184 с.
6. Роменець В. А. Історія психології: Стародавній світ. Середні віки. Відродження Київ: Либідь, 2005. 916 с.
7. Роменець В. А. Історія психології: ХУІІ століття. Епоха Просвітництва : Київ : Либідь, 2006. 1000 с.

Тема 8. Початок розвитку психології як самостійної науки

Мета: розширити та удосконалити знання про розвиток психології, як експериментальної науки

1. Зародження та розвиток асоціативної психології.
2. Виникнення експериментальної психології (психофізика, психофізіологія, психотехніка).
3. Психологічна лабораторія та система психології Вільгельма Вундта.
4. Експериментальне вивчення асоціацій і пам'яті (досліди Ф. Гальтона, С. Холла)
5. Експериментальні дослідження пам'яті в роботах Г. Еббінгауза.
6. Перехід до експериментального вивчення мислення (досліди представників Вюрцбурзької психологічної школи на чолі з О. Кюльпе).
7. Характеристика структуралізму, як провідної психологічної школи в США. (Е. Тітченер).
8. Характеристика функціоналізму (В. Джеймс, Д. Дьюї, Д. Енджелл, Р. Вудвортс)
9. Французька психологічна школа на початку 20 ст. (Ф. Месмер, А. Льебо, Ж. Шарко, Т. Рібо, П. Жане, Е. Дюркгейм)
10. Описова психологія (В. Дільтей, З. Шпрангер).

Інформаційний блок

Асоціативна психологія один з головних напрямів психології ХVІІ — ХІХ століття, що зводив всі складні психічні процеси до простої комбінації елементарних асоціацій відчуттів, уявлень і найпростіших почуттів.

Асоціація (від лат. associatio – поєднання, з'єднання) – зв'язок між психічними явищами, за якого актуалізація (сприйняття, уява) одного з них викликає появу іншого.

Асоціанізм – один із основних напрямів світової психологічної думки, який пояснював динаміку психічних процесів принципом асоціації.

Англійський філософ **Д. Берклі** (1685–1753) поклав в основу своєї концепції положення Локка про провідну роль відчуттів у формуванні понять. Відкинувши ідею про зв'язок відчуттів із зовнішнім світом, Берклі головним висунув поняття про внутрішній досвід, став родоначальником крайньої форми суб'єктивно-ідеалістичного погляду на зовнішній світ і психічне життя. Його формула пізнання «бути – означає бути у сприйнятті». Берклі вважав, що те, що люди сприймають як незалежні від свідомості речі, є тільки комплексом їх внутрішніх відчуттів (за термінологією Берклі, «ідеї»), які не відображають стан зовнішнього світу.

Для більшості створених до кінця XIX сторіччя психологічних лабораторій характерне зведення основної проблематики експериментальних досліджень до вивчення елементарних психічних процесів – відчуттів і сприйняття.

(1832 - 1920). У 1879 р. **В. Вундт** на власні кошти створює першу в світі психологічну лабораторію, яка згодом перетворюється на Інститут експериментальної психології. Лабораторія спочатку згуртувала всіх охочих вивчати філософію та психологію в німецьких університетах, а невдовзі стала центром для випускників американських і англійських університетів, які зацікавились вивченням психології.

Ще до створення лабораторії В. Вундт написав у 1873 р. книгу «**Основи психофізіологічної психології**», в якій обґрунтовував значення психологічного дослідження. Ця праця по-справжньому заклала основи експериментальної психології як окремої науки з визначеним колом проблем та методами дослідження. Психофізіологічну психологію Вундт розумів як вивчення психофізичного процесу, тобто органічної реакції, яка опосередкована як фізіологічно, так і психологічно, та слугує адаптованості організму. При дії подразників в органах чуттів виникає процес збудження, яке по сенсорних нервових шляхах досягає нижчих та вищих мозкових центрів, а звідти передається м'язам. Цей процес супроводжується внутрішнім психічним процесом, про який можна отримати інформацію через інтроспекцію. У своїй лабораторії Вундт розгорнув процес експериментальних психологічних досліджень за загальною схемою. Досліджуваним презентували контрольовані стимули, після чого вони повідомляли про свої психічні процеси, які супроводжували сприймання.

Підхід Вундта дістав назву **структуралістського**. Вчений передбачав, що в психічному житті розгортаються кумулятивні процеси: відчуття поєднуються та формують більш складні стани (певні якості почуттів), почуття, поєднуючись, теж можуть утворювати тимчасові структури. Відповідно до цього, емоції - це характерні послідовності почуттів із тимчасовою структурою.

У процесі самоспостереження Вундт розробив тривимірну теорію почуттів: задоволення - незадоволення, напруження – розслаблення, піднесення – спад. Кожне почуття є комбінацією цих параметрів.

У 1874 р. Вундт публікує свою розвідку «Принципи психофізіологічної психології», а Ф. Brentano працю «Психологія з емпіричної точки зору», в якій вступає в суперечку з Вундтом. У 1881 р. Вундт започаткував видання журналу "Філософські студії", який у 1906 р. було перейменовано на «Психологічні студії».

Герман Еббінгауз (1850 - 1909) на противагу позиції Вундта застосував експериментальний метод до вищих психічних функцій, а саме до пам'яті. Він стверджував, що складність заучуваного матеріалу можна оцінити числом повторів. В якості матеріалу для запам'ятовування Еббінгауз використовував «Ряд беззмистовних складів» чи «Беззмистовний ряд складів». Він досліджував залежність числа повторів від обсягу матеріалу (80 складів з «Дон Жуана» - 9 повторів, а 80 беззмистовних складів – 80 повторів). Еббінгауз вивчав і ефект надлишкового запам'ятовування (повторів більше ніж потрібно для запам'ятовування), і асоціації всередині переліку складів, і повтор уже вивченого, і час між запам'ятовуванням і пригадуванням. Він склав криву забування, за якою швидкість забування знижується спочатку активніше.

У визначенні специфіки подальших дослідів в області пам'яті важливе значення мало традиційне положення асоціативної психології про те, що повторення – головна умова міцності асоціацій. Саме в частоті повторення Г. Еббінгауз побачив можливість вимірювання пам'яті.

Освальд Кюльпе (1862 - 1915) досліджував мислення за допомогою методу систематичної експериментальної інтроспекції, який полягав у тому, що перед досліджуванним ставилась складна задача (наприклад, установити логічний зв'язок між поняттями), після виконання якої від нього вимагався ретроспективний опис пережитого. Опис розподілявся на певні проміжки часу. Під час спостережень досліджуванним задавали додаткові питання, що давало можливість спрямувати їх увагу до тих аспектів процесу мислення, які цікавили спостерігача. На основі отриманих висновків склалась теорія безобразної не наочної думки.

Вюрцбургська школа в психології відома насамперед тим, що саме в ній вперше розпочато експериментальне вивчення мислення. Вона була заснована німецьким ученим О. Кюльпе.

Відкидаючи погляд на свідомість як пристрій «з цеглин і цементу», вчені, які розробляли новий напрям у психології, – **функціоналізм** зробили висновок про необхідність вивчати динаміку психічних процесів і чинників, що обумовлюють їхню орієнтацію на визначену мету. Роботи **функціоналістів** похитнули основні підвалини структурної психології й, що особливо важливо, методологію асоціанізму, на якій ґрунтувалися попередні школи, адже доводили, що психіка – це не структура, що складається з незмінних елементів, а постійно мінливий потік свідомості. Приймаючи положення про те, що закони психічного життя неможливо вивчити об'єктивно, **функціоналісти**

зробили висновок про необхідність описувати не закони, а функції психіки, котрі допомагають людині в реальному житті. Французька психологічна школа, не заперечуючи основні положення традиційної психології, у центр своєї уваги поставила дослідження тих чинників, які визначають зміст психіки. Вони вперше розпочали серйозно вивчати роль соціального оточення у процесі становлення психіки, а також різноманітні форми відхилень від норми. **Д. Дьюї** (1859–1952), засновником Чиказької школи функціоналізму. Він також був представником прагматичного напрямку у філософії, цікавився прикладним використанням психології, насамперед у сфері творчості, увів педагогіку в коло предметів, які викладав в університеті. Його книга «Школа і суспільство» (1899) мала великий успіх у США.

Одним із лідерів Чиказької школи був **Д. Енджелл** (1869–1949), який очолив її після від'їзду Дьюї до Нью-Йорка. Він писав, що функціоналізм досліджує психологічні операції, які виконують роль посередників між організмом і середовищем. Головне призначення свідомості з цієї точки зору – в розумінні тих змін, які відбуваються у новому, дедалі складнішому середовищі.

Інтерес до соціальних чинників, що впливають на зміст психіки, до безсвідомих установок, які діють на поведінку людини, дозволив об'єднати різні психологічні школи, як це було у французькій науці на межі XIX–XX ст. Підвищена увага до дослідження ролі навіювання і гіпнозу пов'язана з роботами **Ф. Месмера** (1734–1815), який пояснював природу гіпнозу «тваринним магнетизмом», тобто випромінюванням особливих флюїдів, якими може бути «заряджений» гіпнотизер і навіть деякі предмети. Вивчення гіпнотичних явищ цікавило не тільки медиків, але й психологів. Ці роботи давали змогу вивчити галузь безсвідомих явищ, що були поза зоною досяжності для звичайних експериментів.

Однак засновником французької школи психології вважається інший видатний вчений – **Т. Рібо** (1839–1916), праці якого присвячені дослідженню практично всіх значних психологічних проблем (психофізичної проблеми, питань патопсихології, дослідження пам'яті, уваги, волі, емоцій, творчості і та ін.), були перекладені багатьма мовами. Сучасники відзначали в них легкість викладу, достатність чітко перевірених фактів і обережність у висновках. Ця гідність у поєднанні з новизною психофізичного підходу зробила їх популярними не тільки серед фахівців, але і серед досвідчених людей взагалі. 1870 р. вийшла перша робота Рібо «Сучасна англійська психологія», у якій він з позицій англійського асоціанізму критикував панівну на той час у Франції спіритуалістичну психологію. У його наступній роботі «Сучасна німецька психологія» (1879) Рібо не тільки здійснив огляд стану психології того часу, але і виклав основи свого проекту побудови психології як емпіричної науки, що використовує дані патології як метод дослідження психіки нормальних людей.

Література.

1. Корольчук М.С. Криворучко П.П. Історія психології. Київ : Ельга, НікаЦентр, 2004. 248с

2. Коханова О.П. Історія психології : від античності до початку XX ст. Київ : НВП – Інтерфейс. 2016. 235 с.
3. Роменець В. А. Історія психології епохи Просвітництва. Київ : Вища школа. 2017. 568 с.
4. Тертична Н.А. Історія психології. Київ : Книга плюс. 2018.
5. Хомуленко Т.Б., Крамченкова В.О., Нестеренко М.О., Шукалова О.С., Фельдман Ю. І. Історія психології: психосоматичний підхід: навч.-метод. посіб. Харків : Діса-плюс, 2016. 184 с.
6. Роменець В. А. Історія психології: XIX – початок XX ст. Київ : Либідь, 2007. 832 с.

Тема 9. Провідні психологічні теорії першої половини 20-го століття

Мета: сформувати обізнаність та поінформованість стосовно основних напрямків психологічної науки у першій половині 20 століття.

1. Становлення та розвиток біхевіоризму (Дж. Уотсон, Е. Торндайком, Е. Толмена, К. Халл). Теорія оперантного біхевіоризму Б. Ф. Скіннера.
2. Передумови виникнення та розвиток гештальтпсихології (Е. Мах, М. Вертгеймер, К. Коффка і В. Келер. Теорія поля Курта Левіна
3. Основні поняття психоаналізу в роботах З. Фрейда.
4. Аналітична психологія К.-Г. Юнга
5. Індивідуальна психологія А. Адлера
6. Соціокультурна теорія особистості К. Хорні
7. Неофрейдизм Е. Фромма

Інформаційний блок

На початку XX ст. психологія переживала значну методологічну кризу, пов'язану насамперед із труднощами, які виникали під час пошуку об'єктивних методів дослідження психіки. Запропоновані функціональною психологією, структуралізмом, Вюрцбурзькою школою методи за більш пильного розгляду були необ'єктивні, що доводилось і тими розбіжностями, які виникали під час обговорення отриманих результатів.

Отож, у 1 половині XX ст., виникли нові школи – гуманістична й когнітивна психологія фактично вже до 20-х років XX ст. психологія розділилася на окремі школи, які по-різному формували свої концепції про зміст і структуру психіки, розглядаючи провідну пізнавальну, мотиваційну чи поведінкову сфери психічного. Тоді сформувалися три провідні напрями – **біхевіоризм, гештальтпсихологія і глибинна психологія**, кожний з яких мав власний предмет психології та свій метод дослідження психіки. *Предметом біхевіоризму стала поведінка*, яку досліджували шляхом експериментального вивчення факторів, що впливають на її формування, тобто на утворення зв'язків між стимулами і реакціями. *Гештальтпсихологія досліджувала цілі структури, з яких складається психічне поле* (насамперед поле свідомості), причому для вивчення цих гештальтів застосовувалися нові методи, які розроблялися за аналогією з методами вивчення фізичного поля. *Глибинна*

психологія обрала своїм предметом глибинні, безсвідомі структури психіки, методом вивчення яких став психоаналіз.

Методологія біхевіористської концепції сформована американським ученим **Джоном Уотсоном** (1878 – 1958) у роботі «Світ, як його бачить біхевіорист» (1913). Однак перше експериментальне вивчення зв'язку (коннекції) між стимулом і реакцією, що стало ядром дослідницького методу біхевіоризму, виникло раніше й було реалізоване **Е. Торндайком** (1874 – 1949) який не був прихильником цього напрямку та розробляв свої експерименти, орієнтуючись більшою мірою на близький до біхевіоризму функціоналізм. Е. Торндайк уперше розпочав досліджувати процес навчання з позиції об'єктивного спостереження, фіксуючи коннекцію (зв'язок) між ситуаціями, з якими зіштовхується організм, і його рухами – відповідними реакціями. У своїх експериментах він вивчав закономірності адаптації організму до незвичайних умов, з якими він не може упоратися, коли володіє тільки певним набором програми поведінки. Для дослідження він винайшов спеціальні «проблемні скриньки», так звані експериментальні пристрої різного ступеня складності. Хід дослідів й результати зображувалися графічно у вигляді кривих, де на осі абсцис відзначалися повторні спроби, а на осі ординат – витрачений час (у хвилинах). Отримана крива (Торндайк назвав її «кривою навчання») дала підставу стверджувати, що тварина діє методом «проб й помилок», випадково, знаходячи правильне рішення.

Новий етап у розвитку біхевіоризму пов'язаний з іменами **Е. Толмена** (1886 – 1959) і **К. Халла** (1884 – 1952). Е. Толмен був одним із засновників необіхевіоризму. Свої основні ідеї виклав у книгах «Цільова поведінка у тварин і людини» (1932), «Когнітивні карти у мишей і людини» (1948). Як і інші біхевіористи, експериментальну діяльність виконував в основному на тваринах (білих мишах), вважаючи, що закони поведінки загальні для всіх живих істот, а найбільш чітко і досконало можуть бути простежені на елементарних рівнях поведінки. Як і біхевіористи-класики, він дотримувався положення про те, що дослідження поведінки повинно здійснюватися строго об'єктивним методом. Однак Толмен заперечував обмеження в аналізі поведінки тільки формулою «стимулреакція» та ігнорування фактів, які незмінні в «проміжку між ними». Ці фактори він назвав «проміжними змінними». Відтак схема Уотсона S–R була перероблена в S–O–R, де O – внутрішня змінна організму.

Теорія оперантного біхевіоризму. Ці проблеми розглядалися в працях інших учених, насамперед у роботах **Б. Ф. Скіннера** (1904 – 1990), якого без перебільшення можна назвати центральною, культовою фігурою біхевіористичного напрямку. Він займався моделюванням, грав на різних музичних інструментах, тримав у будинку різних тварин (змій, черепах, жаб, ящірок і бурундуків). Прагнучи переформувати класичний біхевіоризм, Б.

Скіннер насамперед зважав на необхідність систематичного підходу до розуміння людської поведінки. Він вважав за необхідне виключити з досліджень усі фікції, до яких приходять психологи для пояснення того, що вони не розуміють. До таких фікцій Б.Скіннер відносив багато понять психології особистості, наприклад самість, автономію, волю, творчість. З його точки зору, не можна говорити про реальну волю людини, тому що вона ніколи посправжньому сама не керує своєю поведінкою, яка детермінована зовнішнім середовищем. У книзі «Поведінка організму» (1938) він доводив, що неможливість виявити причинні зв'язки між психічними феноменами і впливом середовища диктує необхідність не пояснювати, а, швидше, описувати систему організму – навколишнє середовище.

Віденський психолог **Ернст Мах** (1838 – 1916) вплинув на виникнення гештальтпсихології. У своїх роботах Мах розглядав проблеми сприйняття просторових об'єктів і тимчасових процесів. Сприйняття цих об'єктів і процесів виявилось абсолютно незалежним від їх окремих елементів, таких як колір, простір і тимчасова форма. Ідея Маха була розвинена в роботах **Крістіана фон Еренфельса** (1859 – 1932). Еренфельс передбачав, що в сприйнятті існують якості, які не можуть бути пояснені простим комбінуванням елементарних відчуттів. Він назвав їх якостями форми (gestalt qualiaten). Для Еренфельса форма сама собою сприймалася як новий елемент, що створюється нашим розумом. Учений вважав, що розум надає форму нашим елементарним відчуттям.

Принципи сприйняття. Вертгеймер описав принципи сприйняття у своїй роботі, опублікованій 1923 р. Ці принципи, були по суті закони і правила, згідно з якими ми організовуємо, класифікуємо світ, що сприймаємо. Ідея, що лежить в основі цих принципів, полягала в тому, що організація сприйняття відбувається миттєво, в той момент, коли бачимо або чуємо різні форми або образи. Частини перцептивного поля стають зв'язаними, створюючи структуру, яка виділятиметься на загальному тлі. Організація сприйняття відбувається мимоволі, та її виникнення неминуче щоразу, коли дивимось навколо себе. 1. Близькість. Елементи, близькі один одному в просторі або в часі, здаються нам об'єднаними в групи, і ми прагнемо сприймати їх спільно. 2. Безперервність. У нашому сприйнятті існує тенденція дотримання в напрямі, що дозволяє нав'язати спостережувані елементи в безперервну послідовність або додавати їм певну орієнтацію. 3. Схожість. Подібні елементи сприймаються нами спільно, утворюючи замкнуті групи. 4. Замикання. Існує тенденція завершення незавершених предметів і заповнення порожніх проміжків. 5. Простота. Ми прагнемо бачити фігури настільки завершеними, наскільки це можливо; фігура має бути симетричною, простою і незмінною і не може бути впорядкована або спрощена яким-небудь іншим способом. 6. Фігура-фон. Ми прагнемо організовувати наше сприйняття так,

щоб бачити об'єкт (фігуру) і задній план (фон), на якому вона представлена. При цьому фігура представляється нам помітнішою та чіткіше виділяється на загальному фоні зображення.

Курт Левін (1890 – 1947) – засновник психологічної теорії поля, яка становить собою метод аналізу життєвого простору як окремої людини, так і групи людей. В основі поглядів Левіна лежить концепція гештальту, але він розвинув свої ідеї і вийшов за межі класичної гештальтпсихології, звернувшись до проблем особистості, її потреб і впливу соціальних зв'язків на її поведінку. Теорія фізичних полів спонукала Левіна до думки про те, що психічна діяльність людини відбувається в умовах психічного поля. Це поле отримало у нього назву годологічного простору (від грец. – шлях). Годологічний простір містить всі події минулого, сьогодення і майбутнього, які можуть вплинути на наше життя. Кожна з цих подій зумовлює поведінку людини в конкретній ситуації. Годологічний простір формується особистісними потребами людини у взаємодії з її психологічним оточенням. Для того, щоб описати напрям руху людини до мети, Левін використовував на своїх схемах вектори. Для характеристики привабливості кожної мети для індивіда він увів поняття позитивної і негативної валентностей. З точки зору Левіна, всі форми поведінки людини можуть бути описані за допомогою таких схем, що охоплюють позначення годологічного простору, індивіда, мети, а також намірів індивіда і впливу тих, хто його оточують. Левін висловив припущення про існування стану балансу між індивідом і його психологічним оточенням. Коли ця рівновага порушується, виникає напруження у стосунках, яке спричиняє певні зміни, що призводять до відновлення балансу. Згідно з поглядами Левіна, поведінка – це чергування циклів виникнення напруження і подальших дій щодо її усунення. Тому щоразу, коли в індивіда виникає потреба (тобто стан напруження), він своїми діями прагне подолати цей стан і встановити внутрішню рівновагу. На підставі цього положення Левін теоретично передбачив ефект Зейгарника (збереження напруженості підвищує ймовірність запам'ятовування незавершеного завдання). У 30-х рр. Левін розпочинає цікавитися питаннями соціальної психології. Він був одним із першопрохідців у цій галузі та досяг значних успіхів. Головною особливістю соціальної психології Левіна є введення поняття групової динаміки, застосоване і до індивідуальної, і до групової поведінки. Згідно з його поглядами, як індивід і його оточення формують психологічне поле, так і група і її оточення формує соціальне поле. Соціальна поведінка виявляється усередині групи і визначається конкуруючими підгрупами, окремими членами, обмеженнями і каналами спілкування. Відтак, групова поведінка в кожен момент часу є функцією загального стану соціального поля. Отже, гештальтизм вплинув на розвиток сучасної психології і на розуміння проблем перцепції, научіння, мислення, особистості

та її мотивації, а також соціальної психології. Згодом, спираючись на ідеї та терміни, розроблені в гештальтпсихології, виникло чимало наукових шкіл і теорій.

Основні поняття психоаналізу. Психіка розглядається в психоаналізі як процес, а не як статичний предмет, незважаючи на схильність **З. Фрейда** відносити психічні явища до психічного апарату. У психоаналізі прийнято вважати, що психіка тісно пов'язана з тілом (тілесними процесами). Незважаючи на мовні традиції, які змушують говорити про тіло і психіку як про різні речі, хоча і взаємодіючі, психоаналіз містить низку понять, які пов'язують психологію з фізіологією і біологією. Згідно з психоаналітичною теорією, можливі два способи психічної діяльності: свідоме і несвідоме, де перший стосується «безпосередньої даності», яку неможливо пояснити більш повно за допомогою описових методів, а другий – тієї психічної реальності, яка не дана нам безпосередньо і повинна бути виявлена. Свідома діяльність протікає в межах свідомості. Несвідома психічна діяльність не усвідомлюється суб'єктом. З. Фрейд зазначав, що психічне життя складається з трьох рівнів: безсвідомого, свідомого, підсвідомого. Джерелом інстинктивного заряду, що надає поведінці мотиваційної сили він вважав несвідоме насичене сексуальною енергією «лібідо» ця сфера закрита від свідомого в силу заборон в суспільстві. Модель людської особистості: «Воно» – безсвідоме, керується принципом задоволення, «Я» – свідоме, слідує принципу реальності та враховує особливості зовнішнього світу, «Супер-Я» – підсвідоме, є носієм моральних норм. На думку З. Фрейда, особистість долає у своєму розвитку кілька послідовних психосексуальних стадій, у яких відображено розвиток структурних компонентів особистості.

Карл Густав Юнг (1875 – 1961), на його погляд, свідомість неможливо уявити без зв'язку з Его. Его – це складне утворення, яке позначається, по-перше, усвідомленням власного тіла, існування, по-друге, даними пам'яті, послідовністю спогадів про своє минуле. Его – це одиниця в центрі свідомості, комплекс психічних фактів. Цей комплекс володіє здатністю притягувати те, що міститься в несвідомому; він також притягує враження ззовні, які, стикаючись з Его, стають фактами свідомості (якщо немає зіткнення реального факту чи події з Его, то його не можна вважати свідомим). Характеризуючи Его, Юнг вирізняв таке поняття, як егоспрямованість.

Завдяки ним свідомість може бути орієнтована або на ектопсихічні, або на ендопсихічні факти. Ектопсихіка – співвідношення між змістом свідомості й даними, що надходять ззовні (відчуття, мислення, почуття й інтуїція). Ендопсихіка – співвідношення між змістом свідомості та несвідомими процесами. Зазначимо, що Юнг надавав власний оригінальний зміст цим термінам. Відчуття – це передача фактів, доступних органам чуття; мислення – знання того, чим є річ і її зв'язки з іншими речами; почуття – розгляд /

набуття / усвідомлення цінності предмета або явища; інтуїція – відчуття, що не зводиться до раціонального знання. **Індивідуальне несвідоме. Комплекси.** Ендопсихічні функції дозволяють особистості зіткнутися з «темною стороною душі» – несвідомим. Юнг розділяє несвідоме на індивідуальне і колективне. Індивідуальне несвідоме, згідно з твердженнями Юнга, складається з продуктів інстинктивних процесів, що констатують особу, забутих або витіснених фактів, а також інформації творчого характеру

А. Адлер (1870 – 1937). Теорія особистості Адлера – це добре структурована система, яка ґрунтується на декількох основних положеннях, які пояснюють численні шляхи розвитку особистості: фіктивний фіналізм; прагнення до переваг; відчуття неповноцінності і компенсації; суспільний інтерес; стиль життя; творче «Я». Адлер вирізняв чотири основні види компенсації – неповну компенсацію, повну компенсацію, надкомпенсацію і вдавану компенсацію, чи відхід у хворобу. Поєднання певних видів компенсації з життєвим стилем і рівнем розвитку почуття спільності дало йому можливість створити одну з перших типологій розвитку особистості.

Карен Хорні (1885 – 1952) – видатна жінка-психоаналітик, яка увійшла в історію психології як автор оригінальної теорії особистості, в якій аналізує соцікультурні чинники, що визначають розвиток дитини. К. Хорні визнавала, що задоволення цієї основної потреби виконує важливу роль у забезпеченні фізичного виживання дитини; проте, вважала вчена, що провідну роль у формуванні особистості виконує інша основна потреба – в безпеці. Під потребою в безпеці дослідниця мала на увазі прагнення любові, бути бажаним і захищеним від небезпек навколишнього світу. У задоволенні цієї потреби (утім, як і в задоволенні першої основної потреби) дитина повністю залежить від батьків. Якщо батьки виявляють дійсну любов і тепло в стосунках до своєї дитини, то вони задовольняють її потребу в безпеці. Це сприяє формуванню здорової особистості.

Еріх Фромм (1900-1980) був одним із тих учених психодинамічної орієнтації, хто, визнаючи внесок Фрейда в світову психологію, все ж не дотримався базових положень психоаналізу. Насамперед, Фромм вважав, що поведінку людини неможливо повністю розкрити в термінах інстинктивних спонук біологічної природи. Він стверджував, що поведінку людини можна зрозуміти лише в світлі впливів культури, а особистість є продуктом взаємодії між природженими потребами і соціальними нормами культури.

Література.

1. Корольчук М.С. Криворучко П.П. Історія психології. Київ : Ельга, НікаЦентр, 2004. 248с
2. Коханова О.П. Історія психології : від античності до початку ХХ ст. Київ : НВП – Інтерфейс. 2016. 235 с.
3. Роменець В. А. Історія психології епохи Просвітництва. Київ : Вища школа. 2017. 568 с.

4. Тертична Н.А. Історія психології. Київ : Книга плюс. 2018.
5. Хомуленко Т.Б., Крамченкова В.О., Нестеренко М.О., Шукалова О.С., Фельдман Ю.І. Історія психології: психосоматичний підхід. Харків : Дісеплюс, 2016. 184 с
6. Роменець В. А. Історія психології: ХІХ – початок ХХ ст. Київ : Либідь, 2007. 832 с.
7. Фройд З. Вступ до психоаналізу Київ : Основи, 1998. 709 с

Тема 10. Провідні напрямки психології другої половини 20-го століття

Мета: сформувані обізнаність та поінформованість стосовно психологічних підходів у другій половині 20 століття.

1. Альберт Бандура, як провідний теоретик соціально-когнітивної школи
2. Теорія Джуліана Роттера
3. Генетично-когнітивна психологія (Ж. Піаже)
4. Сутність концепції «особистісних конструктів» Джорджа Келлі
5. Теорія когнітивного дисонансу Леона Фестінгера
6. Теорія структурного балансу Фріца Хайдера
7. Теорія комунікативних актів Теодора Ньюкома
8. Основні положення та принципи гуманістичної психології:
Теорія Абрахама Маслоу
Теорія Карла Роджерса

Інформаційний блок

Альберт Бандура (1925 - 2021) є провідним теоретиком соціально-когнітивної школи і визнаним фахівцем у питаннях агресивної і статево-рольової поведінки. Його теорії наочіння через спостереження і моделювання стали класичними і широко застосовуються у психологічних дослідженнях. З точки зору Бандури, причини дій людини лежать у площині взаємодії поведінки, когнітивної сфери та її оточення. Цей підхід, названий Бандурою взаємним детермінізмом, полягає у тому, що внутрішні (віра, очікування) і зовнішні детермінанти (заохочення і покарання) і відкрита поведінка є взаємозалежними чинниками. Тобто, хоча когнітивні процеси та оточення і впливають на поведінку, вона також змінює оточення людини. На думку А. Бандури, чимало в поведінці людини виникає за допомогою прикладу. Він стверджує, що практично всі складні форми поведінки, набуті внаслідок прямого досвіду, можуть формуватися побічно, шляхом спостереження за поведінкою людей і її наслідками. У багатьох випадках спостережувана поведінка надалі відтворюється без значних змін, так, як вона була продемонстрована.

Теорія **Джуліана Роттера** (1916 – 1995) базується на припущенні, що когнітивні чинники сприяють формуванню реакції людини на вплив навколишнього середовища. Роттер відкидає концепцію класичного біхевіоризму, відповідно якої поведінку формують безпосередні підкріплення з навколишнього середовища, і вважає, що основним чинником, який визначає характер діяльності людини, є її на підставі яких можливо прогнозувати

людську поведінку. Роттер стверджував, що ключем до прогнозування поведінки є **наші знання, минула історія та очікування**, і наполягав на тому, що людську поведінку найкраще можна передбачити, розглядаючи взаємини людини зі значущим для неї оточенням. Основна формула, яку розробив Роттер, дозволяє прогнозувати цілеспрямовану поведінку в конкретній ситуації, використовуючи поняття «потенціал поведінки», «очікування», «підкріплення», «цінність підкріплення»: **потенціал поведінки = очікування + цінність підкріплення**. «Потенціал поведінки» – це можливості поведінки в ситуаціях з підкріпленням. Кожна людина володіє певним потенціалом поведінкових реакцій, що сформувалися протягом життя.

Жан Піажé (1896 – 1980) швейцарський психолог і філософ. Ж. Піаже представляв інтелектуальну адаптацію як рівновагу між впливом організму на середовище та впливом середовища на організм.

В якості найбільш фундаментальної структури інтелектуального розвитку введено поняття схеми. Схеми – структури знань, які закладено в основі мисленевої діяльності, можуть складатися з простих рухів, складних комплексів рухових умінь, навичок чи розумових дій. Дитина володіє певними схемами дій, що дозволяє вирішувати різні задачі. В якості фундаментальних процесів (механізмів) інтелектуального розвитку – асиміляцію (дії з новими предметами у відповідності з існуючими уміньми) і акомодацию (прагнення змінити уміньми і навички, відповідно до змінних умов). Асиміляція полягає у прагненні змінити нову задачу і підпорядкувати її наявним схемам дій. Акомодация – процес зміни схем дій, для того щоб було можливо застосувати їх до вирішення нової задачі. При об'єднанні цих дій встановлюється рівновага (при відповідності вимог задачі та схеми дій, якими володіє дитина).

Операція (схема) – це розумова дія, що має важливу властивість – зворотність тобто, виконавши відповідну дію, дитина може повернутися до його початку шляхом здійснення зворотної дії. Сутність інтелектуального розвитку дитини складає оволодіння операціями. Мета навчання – наповнити схему інформацією, щоб могла здійснюватися інтелектуальна діяльність. До стабільної рівноваги прагне інтелектуальний розвиток. Процес розвитку інтелекту, згідно з Ж. Піаже, проходить чотири стадії. Стадії – це ступені чи рівні розвитку, що послідовно змінюють одна одну, на кожній досягається стабільна рівновага. Розвиток, це перехід від нижчої стадії до вищої. Попередня стадія є підготовкою до наступної, послідовність слідування стадій є незмінною (зумовлено біологічним фактором, пов'язаний з дозріванням психофізіологічних структур). Вікові показники переходу можуть варіювати в залежності від фізичного та соціального оточення, культурного середовища. У розвитку відбувається не просте заміщення нижчої стадії вищою, а інтеграція раніше сформованих структур, попередня стадія перебудовується на більш високому рівні. Швидкість переходу відповідає оптимуму, не швидкому і не повільному. Рушійною силою, що визначає перехід від і встановлюється рівновага між новим фактором і психологічною організацією дитини

Джордж Александер Келлі (1905-1966) - американський психолог. Автор концепції «особистісних конструктів», згідно з якою організація психічних процесів особистості визначається тим, як вона передбачає ("конструює") майбутні події ("Психологія особистісних конструктів", 1955).

Людина трактувалася Келлі як дослідник, який постійно будує свій образ реальності за допомогою індивідуальної системи категоріальних шкал - особистісних конструктів - і висуває, виходячи з цього образу, гіпотези про майбутні події. Непідтвердження цих гіпотез призводить до більшої чи меншої перебудови системи конструктів, що дозволяє підвищити адекватність наступних прогнозів. Келлі розробив методичний принцип "репертуарних решіток", за допомогою якого були створені методики діагностики особливостей індивідуального конструювання реальності, що знайшли застосування в різних галузях психології.

Теорія когнітивного дисонансу Леона Фестінгера. У ній автор розвиває ідеї Хайдера щодо балансу і дисбалансу між елементами когнітивної карти світу суб'єкта. Прагнення індивідуума до внутрішньої гармонії і пережитий в цей момент дискомфорт в психології називається «когнітивний дисонанс». Стан дискомфорту спричиняє поведінку, спрямовану на її зміну: людина прагне знову досягти внутрішньої гармонії. Дисонанс може виникати: з логічної непослідовності; з невідповідності когнітивних елементів культурним зразкам (батько кричить на дитину, знаючи, що це недобре); з невідповідності когнітивного елементу ширшій системі уявлень; з невідповідності когнітивного елементу минулому досвіду. Два елементи є диссонантними по відношенню один до одного, якщо з тієї чи іншої причини вони не відповідають один одному.

Основні принципи гуманістичної психології: 1. Хоча людське буття має межу, людина завжди володіє свободою і необхідною для неї незалежністю. 2. Найбільш важливим джерелом інформації є екзистенціальний стан людини, її суб'єктивний психічний досвід, доступний їй через її усвідомлення ситуації «тут і тепер». 3. Людська природа визначається не тим, що робить людина, а тим, як вона усвідомлює своє буття; її природа ніколи не може бути визначена повністю, вона завжди прагне до безперервного розвитку, до повної реалізації можливостей людини. 4. Людина єдина і цілісна. Ця цілісність «Я» створює унікальний характер переживань кожної людини. У людині неможливо розділити органічне і психічне, усвідомлюване і неусвідомлюване, почуття і думку. 5. Свідомість людини не може зводиться ні до її основних потреб і захистів (як у психоаналізі), ні до поведінкових феноменів (як у біхевіоризмі).

Абрахам Маслоу (1908 – 1970) описує такі вісім шляхів самоактуалізації:

1. Повне, живе переживання з повною зосередженістю і зануреністю. Момент, коли «Я» реалізує себе.
2. Вибір між просуванням уперед, розвитком, або відступом. Вибір із можливостей подальшого розвитку.

3. Можливість слухати (і діяти разом) голос свого «Я», відрізняючи його від голосів батьків, суспільства тощо.
4. Чесність, найперше щодо себе, усвідомлення відповідальності за своє життя.
5. Незалежність, неконформність, сміливість бути собою.
6. Процес реалізації своїх потенційних здібностей. Праця заради того, щоб зробити добро, яке людина хоче зробити.
7. Вищі переживання – моменти самоактуалізації.
8. Викриття власної психопатології. З'ясування своїх захистів і подолання їх (А. Маслоу, 1982).

Пізнати суть самоактуалізації можливо двома шляхами. По-перше, під час «вищих переживань»

Карл Роджерс (1902 – 1987) постулював існування єдиного мотиву, що визначає поведінку людини. Згідно з теорією Роджерса, поведінка людини спонукає і регулюється об'єднувальним мотивом, який він назвав тенденцією до актуалізації. Тенденція актуалізації, за висловлюваннями Роджерса, універсальна для всіх форм життя – вона властива всьому живому. На різних рівнях організації життя (рослини, тварини, людини) вона набуває різних форм. На нижчих рівнях організація життя виражається в прагненні збереження свого організму, а також в його (організму) зростанні, розвитку і постійному оновленні. На рівні особистості тенденція актуалізації виражається в прагненні людини реалізувати свій потенціал і стати повноцінно функціонуючою особистістю. Такі поняття, в яких відображено уявлення про особистісний спосіб існування, розроблені в межах гуманістичної психології. Роджерс зазначав, що в результаті самоактуалізації виникає «повноцінно функціонуюча людина». Цей термін використовувався Роджерсом для позначення людей, які реалізують свій потенціал, розвивають свої здібності й адекватно сприймають себе і навколишній світ. Роджерс визначив основні межі, властиві повноцінно функціонуючим особистостям. Здатність до переживання – це здатність слухати себе, відчувати всі переживання, не відчуваючи при цьому провини або загрозу. Повноцінно функціонуюча людина намагається досягти цілковитого пізнання себе і свого внутрішнього досвіду. Вона відкрита цьому досвіду, уявлення про себе відповідають її досвіду. Непристосована людина має умовні цінності, її концепція не відповідає потенційним можливостям, її поведінка обтяжена захисними механізмами.

Література.

1. Корольчук М.С. Криворучко П.П. Історія психології. Київ : Ельга, НікаЦентр, 2004. 248с
2. Коханова О.П. Історія психології : від античності до початку ХХ ст. Київ : НВП – Інтерфейс. 2016. 235 с.
3. Роменець В. А. Історія психології епохи Просвітництва. Київ : Вища школа. 2017. 568 с.
4. Тертична Н.А. Історія психології. Київ: Книга плюс. 2018.
5. Хомуленко Т.Б., Крамченкова В.О., Нестеренко М.О., Шукалова О.С.,

Фельдман Ю. І. Історія психології: психосоматичний підхід: навч.-метод. посіб. Харків : Діса-плюс, 2016. 184 с.

2. Жуков С.М., Жукова Т.В. Історія психології: Реком. МОНУ як навч. посібник для студ. ВНЗ. Київ : Центр навчальної літератури, 2005

6. Фройд З. Вступ до психоаналізу Київ : Основи, 1998. 709 с

7. Роменець В. А., Маноха І. Історія психології ХХ століття. Київ : Либідь. 2011.

Тема 11. Розвиток психології в Україні

Мета: сформувати обізнаність та поінформованість стосовно розвитку психології в Україні.

1. Психологія в Київській Русі.

2. Виникнення та розвиток психології у 17 столітті (Касіян Сокович, Іннокентій Гізель, Стефан Яворський)

3. Подальший розвиток психологічних ідей у 18 столітті (Феофан Прокопович, Михайло Козачинський, Стефан Калиновський)

4. Внесок Г.С. Сковороди у розвиток філософсько-психологічної думки.

5. Роль у становленні української психологічної думки у ХІХ - ХХ століттях вчених: Максимовича М.О., Юркевича П.Д., Потебні О.О., Сікорського І.О., Ланге М.М., Челпанова Г. І.

6. Розвиток психології у 20 – 80 роки ХХ ст.

7. Харківська психологічна школа.

Інформаційний блок

ХІХ – початок ХХ століть – один із знаменних етапів у становленні української психологічної думки. Це були роки реформування укладу, освіти, розквіту природничих наук, формування власних поглядів на людину і її роль у суспільстві. Почався пошук шляхів побудови, методології, власного предмету, відмінностей від інших наук української психології. Формувалася українська психологічна наука в активній взаємодії з науковцями багатьох країн світу.

Михайло Олександрович Максимович (1804 - 1873), історик, етнограф, перший ректор Київського університету імені Св. Володимира (1834), один із засновників української етнічної психології. Вчений розвивав історичний підхід до вивчення української мови, народної творчості, культури, явищ природи. Досліджуючи історію, фольклор, «археологічні» шари мови українського народу, відтворював його уявлення про світ людей і природу, своє походження, що сприяло розумінню особливостей «українського народного духа», специфіки українського характеру. Акцентував на тому, що людина є розумною істотою з безсмертною душею. Вважав первинним і найповнішим способом вираження людської душі слово. М. О. Максимович розвивав ідею про єдність чуттєвих і мисленнєвих способів пізнання, про те, що знання людини є відображенням предметів і явищ навколишнього світу, які існують реально.

Петро Михайлович Любоцький (роки народження і смерті не відомі) – видатний психолог, магістр філософії (1812), логік, викладав словесність в

слобідській гімназії м. Харкова. Автор першого підручника з дослідної психології «Коротке керівництво до досвідного душеслів'я» (1815). В його концепції всі психічні явища були розподілені на три сфери: відчуття (здатність відчувати), пізнання (здатність мислити), емоції і мотиви (здатність бажати та діяти). В поглядах на пізнання висловлювалася думка про єдність пізнавальних здібностей та про тісний зв'язок між пізнанням і бажанням. П. М. Любовський розробив питання про джерело потягів і висловив думку про потяг як стимул до дії. В результаті дослідних спостережень ним були детально описані духовні та тілесні потяги і особливості темпераментів.

Памфіл Данилович Юркевич (1826 - 1874) - представник філософсько-релігійного напрямку, піонер христіанської психології, викладач Київської духовної академії, професор філософії імператорського Московського університету (після переїзду до Росії. Довгі роки в публікаціях ім'я українського вченого згадувалось лише у зв'язку з його виступом проти антропологічного принципу Миколи Гавриловича Чернишевського (1828 - 1889) і, тим самим, проти природничо-наукового пояснення психічного життя людини. Визнавалися деякі педагогічні ідеї українського мислителя. Однак його внесок у розвиток вітчизняної психології значно вагоміший.

Олександр Опанасович Потебня (1835 - 1892) – мовознавець, психолог, фундатор психолінгвістичного напрямку у вітчизняній науці, професор Харківського університету. Головною темою його досліджень був розвиток мови, однак він також вивчав такі проблеми, як мислення, творчість, психологія народів, становлення свідомості і самосвідомості. У роботі «Думка і мова» (1862) були викладені основні положення його психологічної концепції про співвідношення мислення і мови, про взаємозв'язок мови і свідомості. Мова для нього виступала як особлива діяльність, орган створення думки, через яку формується і сам суб'єкт.

Іван Олексійович Сікорський (1842 - 1919), професор, завідувач кафедри нервових хвороб Київського університету Св. Володимира, засновник і керівник першого в світі Інституту дитячої психопатології (1912), журналу «Питання нервово-психічної медицини і психології» (1886), один із засновників вітчизняної дитячої психології і дитячої психопатології. І. О. Сікорський залишив велику наукову спадщину в різних наукових галузях. Вчений спирався на дані біологічного, антропологічного і психологічного характеру, що дозволили йому виявити різноманітні прояви психічного не лише на рівні фізіологічного, але й на рівні норми й патології.

Микола Миколайович Ланге (1858 - 1921), психолог, професор Новоросійського університету (1894 - 1921), один із засновників вітчизняної експериментальної психології, учень В. Вундта. В 1896 році створив одну з перших вітчизняних університетських лабораторій експериментальної психології з метою розвитку психології як об'єктивної науки (Одеса). Дотримуючись позицій природничо-наукового матеріалізму, стверджував експериментальний метод у вітчизняній психології. В своїй лабораторії досліджував сприйняття, увагу. Експериментально довів, що сприйняття не

зводиться до відчуттів, є своєрідним предметним і цілісним. Описав у роботі «Закон перцепції. Теорії вольової уваги» (1893) відкритий ним закон перцепції, який визначав стадіальний характер процесу сприйняття (від загального, чуттєвого образу предмета до часткового, диференційованого).

Георгій Іванович Челпанов (1862 - 1936) – психолог, філософ, професор, завідувач кафедри філософії Київського університету імені Св. Володимира, Московського університету, директор першого в Росії і Україні Психологічного інституту ім. Г. Л. Щукіної (1914 - 1923). Отримав освіту на історико-філологічному факультеті Новоросійського університету і Одесі (1882 - 1887). Г. І. Челпанов автор багатьох праць («Психологія. Лекції» (1882), «Психологія» (1909), «Мозок і душа» (1900), «Соціальна психологія і умовні рефлексії» (1928).

Лев Семенович Виготський (1896 - 1934). Розробив теорію розвитку вищих психічних функцій (культурно-історична теорія). Наукова діяльність його була спрямована на вивчення закономірностей психічного розвитку; вивчення віку як одиниці аналізу дитячого розвитку; характеристики стадій на основі соціальної ситуації розвитку та вікових новоутворень; розподіл на стабільні та критичні періоди. Принцип розвитку дитини поєднував з принципом системності (цілісні утворення у вигляді різних форм міжфункціональних зв'язків: мислення і розвитку в нормі і патології. Впровадив експериментально-генетичний метод дослідження психічних явищ, та метод порівняння психічного до якої процеси розвитку не співпадають з процесами навчання, перші йдуть за другими створюючи зони ближнього розвитку: лише те навчання є успішним, яке випереджує розвиток. Вищі психічні функції (ВПФ) – функції опосередковані знаком (поняттєве мислення, логічна пам'ять, довільна увага), розглядаючи їх як специфічно людські, соціально-обумовлені форми психіки. Складні, прижиттєво сформовані психічні процеси, соціальні за своїм походженням, мають опосередкований характер та довільні. Виготський вважає, що кожна психічна функція з'являється на сцені двічі спершу як колективна, соціальна діяльність, а потім як внутрішній спосіб мислення дитини. Отже, головна закономірність онтогенезу психіки полягає в інтеріоризації дитиною структури її зовнішньої, соціальної діяльності, внаслідок чого психічні функції стають усвідомленими і довільними.

Олексій Миколайович Леонтьєв (1903 – 1979). О.М. Леонтьєв визначав особистість як цілісне утворення, яке є відносно пізнім продуктом суспільно-історичного й онтогенетичного розвитку людини. Людина вступає в історію як індивід, наділений природними властивостями і здібностями, а особистістю вона стає лише будучи суб'єктом суспільних стосунків. У теоретичних і експериментальних дослідженнях, присвячених історичному підходу до розвитку психіки людини О.М. Леонтьєв показав значення присвоєного людиною суспільно-історичного досвіду не тільки для формування вищих психічних функцій, а взагалі для розвитку людини. Кожна людина протягом дитинства повинна привласнити досвід попередніх поколінь, що зафіксований в предметах матеріальної і духовної культури. Завдяки роботам

О.М. Леонтьєва провідна діяльність розглядається як критерій періодизації психічного розвитку, як показник психічного віку дитини. Провідною діяльністю Леонтьєв називає діяльність, що має наступні три ознаки. По-перше, це діяльність, у формі якої виникають і всередині якої диференціюються інші, нові види діяльності. По-друге, це діяльність, у якій формуються або розвиваються психічні процеси (мислення, сприйняття, пам'ять і так далі). По-третє, це діяльність, від якої залежать основні психологічні зміни особистості у даний період розвитку. Згідно теорії Леонтьєва, особистість характеризують тільки ті психічні процеси й особливості, які сприяють здійсненню її діяльності. Ієрархія діяльностей утворює ядро особистості. Основною характеристикою особистості є самосвідомість, тобто усвідомлення людиною себе в системі суспільних стосунків.

Давід Генріхович Елькін (1895 - 1983) — психолог, професор, доктор психологічних наук, керівник психологічної лабораторії в Інституті дитячої психології м. Одеса (1921 - 1922), завідувач кафедри психології державного університету м. Одеса, учень М. М. Ланге, ведучий український спеціаліст психології сприйняття часу. Освіту здобув на природничо-науковому відділенні фізико-математичного факультету Новоросійського університету. Будучи психологом-матеріалістом і блискучим дослідником-експериментатором багато років присвятив вивченню психологічних механізмів пам'яті, уваги, сприйняття, а також формуванню навичок. Започаткував і провів фундаментальні експериментальні дослідження проблематики сприйняття часу. Процес сприйняття часу Д. Г. Елькін відніс до числа аналітико-синтетичних процесів, які характеризуються системною кортикальною будовою. Звертаючи увагу на індивідуальні особливості ставлення до часу, розподілив людей на дві групи: на тих, для кого час спливає швидко, і тих, для кого спливає повільно.

Григорій Силевич Костюк (1899 - 1982) - доктор психологічних наук, завідувач кафедри психології Київського педагогічного інституту (1930 - 1952) і відділу психології Українського НДІ педагогіки (1930-1945), професор і фундатор Інституту психології України (1945 - 1972). З 1972 р. керує Київською лабораторією розвитку мислення школярів НДІ ЗПП АПН СРСР і паралельно завідує лабораторією психології особистості НДІ психології. В 1939 р. під його редакцією був виданий перший в Україні підручник з психології, концепція якого базувалася на вченні І. П. Павлова, ідеї соціальної обумовленості людської психіки та її розвитку в процесі діяльності. Наукова спадщина Г. С. Костюка багата, різноманітна й полягає у розробці теоретичних і методологічних засад психологічної науки. У своїх дослідженнях таких проблем, як становлення особистості, розвиток мислення, мовлення і здібностей в онтогенезі, вчений розвивав генетичний підхід до названих явищ, спрямовуючи зусилля на фіксацію їх зародження, розкриття чинників, етапів і переходів у новий стан, ролі у їх детермінації активності суб'єкту.

Сергій Леонідович Рубінштейн (1889 - 1960) – доктор психологічних наук, професор, дійсний член АПН РРФСР, один із творців діяльнісного підходу в психології. Народився в м. Одеса, філософську і психологічну освіту здобув у університетах Германії (1909 - 1913), у Берліні, Фрейбурзі, Марбурзі. З 1919 р. – доцент, а 1921 р. – професор кафедри філософії і психології Новоросійського університету (Одеса). Директор Одеської Наукової бібліотеки (1922 - 1930). У 1930 р. переїхав в Росію, де спочатку був завідувачем кафедри психології ЛДП ім. О. І. Герцена (1930 - 1942), пізніше створив і очолив кафедру психології в МДУ ім. М. В. Ломоносова (1942 - 1949), керував Сектором психології в Інституті філософії АН СРСР (1945 - 1949). Був одним із засновників журналу «Питання психології» (1955). Автор наукових робіт «Основи психології» (1935), «Основи загальної психології» (1940), в яких були узагальнені досягнення вітчизняної і світової психології. Основною тематикою досліджень С. Л. Рубінштейна були проблеми методології психології.

Володимир Андрійович Роменець (1926 - 1998) – доктор психологічних наук, академік Академії педагогічних наук України, професор Київського університету імені Т. Г. Шевченка (1967 - 1998), керівник відділу історії та етнопсихології Інституту психології АПН України (з 1991), один із фундаторів сучасної української психології. Народився в Києві, освіту отримав на філософському факультеті Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. Основний науковий доробок В. А. Роменця – у галузях загальної психології, історії всесвітньої та української психології, історичної психології, психології творчості. Розвиваючи культурно-гуманістичний підхід в психології, розглядав її як міждисциплінарну комунікативну науку. Науковий шлях вченого складається з трьох періодів дослідницької діяльності: вивчення проблем психології творчості, розробка психології вчинку і канонічної психології (психологія смислу, екзистенціональна психологія).

Борис Йосипович Цуканов (1946 - 2007) – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедрою диференційної і експериментальної психології, директор Наукового центру психології часу Одеського національного університету імені І. І. Мечнікова, учень Д. Г. Елькіна. Освіту отримав на фізико-математичному факультеті Херсонського педагогічного інституту, де у нього зародився інтерес до феномену часу. Займаючись експериментальними дослідженнями в галузі психології часу, Б. Й. Цуканов в своїх дослідженнях визначив власну одиницю часу в структурі психіки індивіда й описав сукупність реальних часових властивостей психіки особистості; охарактеризував психогенетичний закон репродукції індивідів в типологічних групах; відкрив закон ходу індивідуальних годинників. Побудував також циклоїдну модель часу, який переживається людиною, і пояснив вікові психологічні переломи у особистості її власною одиницею часу.

Література.

1. Корольчук М.С. Криворучко П.П. Історія психології. Київ : Ельга, НікаЦентр, 2004. 248с
2. Коханова О.П. Історія психології : від античності до початку ХХ ст. Київ:НВП – Інтерфейс. 2016. 235 с.
3. Заика Е. В., Кузнецов М. А. Харьковская психологическая школа: 80 лет исследования психологии памяти. Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Психологія, Вип. 50. Харків : ХНПУ, 2015. С. 80-100.
4. Роменець В. А. Історія психології епохи Просвітництва. Київ : Вища школа. 2017. 568 с.
5. Тертична Н.А. Історія психології. Київ : Книга плюс. 2018.
6. Хомуленко Т.Б., Крамченкова В.О., Нестеренко М.О., Шукалова О.С., Фельдман Ю. І. Історія психології: психосоматичний підхід: навч.-метод. посіб. Харків : Діса-плюс, 2016. 184 с.
7. Роменець В. А., Маноха І. Історія психології ХХ століття. Київ : Либідь. 2011.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Семінарські заняття є однією з основних форм роботи здобувача. Підготовка та участь у них сприяють розвитку самостійності, ініціативності, активності майбутніх психологів. Тому необхідно звернути особливу увагу на цей вид роботи студентів. Семінарські заняття сприяють не лише поглибленню та розширенню теоретичних знань, але й їх практичному використанню. Підготовка до них спонукає здобувачів до аналізу психологічної літератури а також до самостійного вирішення проблемних ситуацій. Робота на семінарському занятті оцінюється максимально в 5 балів.

Здобувач освіти повинен:

- дотримуватись графіку навчального процесу та вимог навчального плану;
- глибоко та всебічно оволодівати знаннями та вміннями, необхідним для майбутньої професії психолога;
- регулярно працювати з навчальною і науковою літературою, переглядати лекційний матеріал;
- здавати й захищати самостійні роботи та завдання у визначені терміни, за роботу, яка подається на перевірку викладачеві пізніше встановленого терміну буде зніматися 0,5 бали;
- не пропускати лекції та семінарські заняття, про відсутність за поважних причин доводити до відома викладача заздалегідь;
- обов'язковою є присутність студента на модульному та підсумковому контролях;
- якщо здобувач з будь-якої причини пропустив семінарське заняття, він може відпрацювати його у визначені терміни (відповідно до графіку індивідуальних консультацій викладача);
- системність і регулярність роботи здобувача вищої освіти з навчальною і науковою літературою;
- виконувати контрольні, самостійні завдання та інші види робіт передбачені навчальною програмою.

Здобувач успішно навчається, якщо послідовно набирає кредити, необхідні для здобуття бажаного ступеня. Для цього потрібно, щоб накопичувальний бал був не нижче, ніж 60 балів. Якщо накопичувальний бал нижче 60 балів, здобувач вважається неуспішним і може бути відрахований відповідно до «Положення про організацію освітнього процесу в Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди (у новій редакції)».

Вимоги до виконання завдань самостійної роботи:

При підготовці реферату, оцінюється: повнота, послідовність викладу матеріалу, змістовність питань, критичність поглядів, аналіз чисельних джерел. При підготовці есе оцінюється: повнота, послідовність викладу, змістовність питань, критичність поглядів, оригінальність. При підготовці

презентації оцінюється: змістовність, обґрунтованість, оригінальність, технічність виконання. Завдання до самостійної роботи оцінюються максимально в 1 бал.

Завдання до самостійної роботи

1. Психологічний аналіз методологічних принципів історії психології.
2. Психологічні погляди на етапи розвитку психології.
3. Психологічні погляди на фактори розвитку науки.
4. Психологічні уявлення про фетишизм та анімізм.
5. Психологічний аналіз магії у міфологічному світогляді
6. Психологічні особливості шаманізму.
7. Психосоматичні ідеї у слов'ян.
8. Порівняльний аналіз етапів становлення та функцій шамана і психолога.
9. Психологія в платонівській академії у Флоренції.
10. Універсалізм та індивідуалізація у психології Леонардо да Вінчі.
11. Ідейні засади історико-психологічного феномену Великого Інквізиторів Нікколо Мак'явеллі.
12. Ренесансова психологія творчості.
13. Провідна ідея психології Просвіти.
14. Раціональна інтуїція Декарта.
15. Вчення про рефлексії М. Хола та І. Мюллера.
16. Провідна ідея психології епохи Просвітництва.
17. Про розходження «фізичного» і «психічного». Школа «інтроекції».
18. Психологічна лабораторія В. Вундта, та система психології.
19. Експериментальне дослідження пам'яті в роботах Еббінгауза.
20. Психологія суб'єктивного досвіду. М. Гельмгольц. В. Гумбольдт.
21. Розвиток тестології.
22. Ідеологічна основа психології в Київській Русі.
23. Зародження психологічної думки в Київській Русі IX-XI ст.
24. Психологічна думка в Україні в кінці XIX – початку XX ст
25. Харківська психологічна школа
26. Культурно-історична теорія Л.С. Виготського.
27. Теорія діяльності М. Леонтьєва.
28. Внесок в розвиток психології П.Я. Гальперіна
29. Психологічні ідеї П.І. Зінченка
30. Внесок в розвиток психології О.В. Запорожця
31. Психологічні ідеї О.Р. Лурії
32. Внесок в розвиток психології Л.І. Божович
33. Канонічна психологія психологічної думки кінця XX поч. XXI ст.
34. Сцієнтизм і гуманістичне спрямування психології.
35. Психологія суспільства ризику.
36. Психологія суспільства спектаклю.
37. Психологія інформаційного суспільства.
38. Психологія суспільства постмодернізму.

ПИТАННЯ ДО ЕКЗАМЕНУ

1. Опишіть методи дослідження, що застосовуються в історії психології.
1. Розкрийте методологічні принципи психології.
2. Охарактеризуйте етапи розвитку психології.
3. Розкрийте предмет психології та його зміст, методи дослідження, основні досягнення донаукового періоду.
4. Опишіть центральні поняття міфологічної психології.
5. Розкрийте поняття тотемізму та його особливостей.
6. Охарактеризуйте шаманізм як вплив фаталістичного світогляду.
7. Розкрийте поняття ритуалу, табу та оргіазму.
8. Охарактеризуйте школи давньоіндійської психології
9. Опишіть погляди щодо розуміння природи душі Гераклітом.
10. Розкрийте особливості вчення про темперамент Гіппократа.
11. Охарактеризуйте філософсько-психологічну концепцію Демокріта.
12. Надайте характеристику психологічним поглядам епохи еллінізму.
13. Охарактеризуйте психологію в епоху Середньовіччя.
14. В чому суть психологічних поглядів П. Абеляра.
15. Охарактеризуйте арабську психологію епохи Середньовіччя.
16. Дайте характеристику основним проблемам французької психології XVIII ст.
17. Охарактеризуйте особливості німецької психології XVIII ст.
18. Охарактеризуйте традиційну народну психологію.
19. В чому суть ідеал-психології часів Київської Русі.
20. Надайте трактування психічного українськими філософами та літераторами.
21. Охарактеризуйте психологію як науку про свідомість першої половини XIX ст.
22. Опишіть особливості становлення німецької емпіричної психології.
23. Охарактеризуйте асоціативну психологію XIX ст.
24. Порівняйте психологічні підходи до розвитку особистості Е. Фромма та К. Хорні.
25. Порівняйте структуру особистості за З. Фройдом та Г.К. Юнгом.
26. Охарактеризуйте взаємозалежність між комплексом неповноцінності та прагненням до переваги за А. Адлером.
27. Розкрийте розуміння психології мас та фашизму В. Райхом.
28. Розкрити соціально-когнітивний напрямок у психології. Наукова діяльність А. Бандури.
29. Розкрити основні положення та категорію особистості гуманістичної психології К. Роджерса.
30. Розкрити основні положення гештальт-психології.
31. Описати наукову діяльність К. Коффка.
32. Охарактеризувати когнітивно-генетичну психологію Ж. Піаже.
33. Представити огляд когнітивних напрямків психології.
34. Рефлексологія І. П. Павлова

35. Внесок П. П. Блонського у розвитку вітчизняної психології.
36. Єдність свідомості і діяльності, дослідження М. Я. Басова.
37. Культурно-історична теорія Л.С. Виготського.
38. Теорія діяльності О. М. Леонтьєва
39. Охарактеризуйте Харківську психологічну школу.
40. Становлення психології у роки незалежності.
41. В.А. Роменець: життя як вчинок і подія.
42. Історико-психологічні дослідження: історія пошуків, знахідок, сподівань.
43. Розвиток прикладних досліджень.
44. Становлення практичної психології.
45. Визначні постаті психологічної думки початку третього тисячоліття.

ТЕСТОВИЙ КОНТРОЛЬ

Модуль 1 Донауковий період розвитку психологічної думки

1. Історія психології вивчає:
 - а. закономірності методу психологічного аналізу;
 - б. закономірності формування і розвитку поглядів на психіку на основі аналізу різних підходів до розуміння її природи, функцій і генезису;
 - в. різні області культури і науки.
2. Предмет історії психології - це
 - а. погляди на предмет психології, на методи вивчення психіки, її зміст;
 - б. психіка;
 - в. аналіз психологічних шкіл.
3. Основне завдання історії психології полягає в:
 - а. тому, щоб через аналіз минулого психології визначити її сучасний стан і прогнозувати її майбутнє;
 - б. виявленні сильних і слабких положень психологічних концепцій минулого;
 - в. пошуку взаємозв'язків між особливостями культурно історичного періоду і поглядами на природу психічного.
4. До основних методів історії психології не відноситься:
 - а. біографічний та автобіографічний;
 - б. історико-системний метод;
 - в. спостереження.
5. В процесі становлення психології виокремлюють предмет вивчення (зазначити зайве):
 - а. свідомість;
 - б. поведінка;
 - в. розвиток.
6. Анімізм - це
 - а. сукупність вірувань і обрядів, в основі яких лежить віра у можливість впливати на людей, предмети і явища навколишнього світу надприродним шляхом;
 - б. віра в «духовні» сутності, які знаходяться в предметах або існують окремо від них;
 - в. віра в існування надприродних зв'язків, родинних зв'язків між спільнотами людей і певним видом тварин або рослин.
7. Фетишизм – це
 - а. шанобливе ставлення до різних об'єктів дійсності, яким люди приписували надприродні властивості, здатність допомагати, лікувати, берегти від ворогів;
 - б. віра в існування надприродних зв'язків, родинних зв'язків між спільнотами людей і певним видом тварин або рослин;

- в. сукупність вірувань і обрядів, в основі яких лежить віра у можливість впливати на людей, предмети і явища навколишнього світу надприродним шляхом.
8. Китайська стародавня психологія має своїм основним предметом:
- а. відношення традицій і вчинку;
 - б. відношення спадкового та середовища;
 - в. відношення причини та наслідку.
9. Дао – це вихідна основа буття, що безпосередньо спрямовує поведінку людини, його можна досягнути:
- а. сповідуючи відповідну релігію;
 - б. дотримуючись традиційних ритуалів і церемоній;
 - в. завдяки медитації.
10. Конфуціанством була поставлена проблема:
- а. співвідношення причини та наслідку;
 - б. співвідношення закономірного та випадкового;
 - в. співвідношення вродженого і набутого у людській психіці.
11. Для Індії вихідними стали тексти:
- а. Буддизму;
 - б. Вед;
 - в. Джайнізму.
12. Ядро поглядів Будди складає чотири благородних істини:
- а. віри, просвіти, чистоти; благородства;
 - б. благочинства, порядності, щирості, добра;
 - в. страждання; причини; звільнення; шляху.
13. Йога - це
- а. система вірування в Індії;
 - б. напрямок психології в Китаї;
 - в. комплекс прийомів для досягнення особливого духовного стану.
14. Хронологічними рамками античної психології прийнято вважати:
- а. VIII (VII) ст. до н. е.-IV (VI) ст. н. е.
 - б. VII (VI) ст. до н. е.-IV (VI) ст. н. е.
 - в. VI (VII) ст. до н. е.-II (VII) ст. н. е.
15. Засновником мілетської школи був:
- а. Герекліт;
 - б. Фалес;
 - в. Платон.
16. Засновник афінської школи, основоположник принципу системності (організації) у вивченні природних явищ:
- а. Анаксагор;
 - б. Емпедокл;
 - в. Анаксимандр.
17. Гіппократ є автором:
- а. гуморального вчення про темпераменти;
 - б. ідеї про розумну регуляцію поведінки;

- в. теорії атомізму.
18. Аристотель розробив:
- а. схему ієрархій здібностей як функцій душі (душа рослинна, відповідальна за живлення, душа тваринна - за відчуття і емоції; душа розумна - за мислення);
 - б. концепцію Логосу;
 - в. стоїцизм.
19. Вченню Платон не належить:
- а. думка, що душа відноситься до світу ідей, вона безсмертна і здатна до переселення;
 - б. відкриття внутрішньої мови і процесу її породження - інтеріоризації;
 - в. заперечення конфлікту мотивів.
20. Сократівський діалог - це
- а. дедуктивний метод навідних питань;
 - б. засудження співрозмовника;
 - в. внутрішній діалог.
21. До філософських шкіл античності не відносяться:
- а. епікурейці;
 - б. стоїки;
 - в. схоласти.
22. Діоген закликав
- а. до вивчення атомістичного складу душі;
 - б. відмовитися від розкоші і задоволень, до «самоізоляції від суспільства», піти до єства;
 - в. до суспільної активності.
23. Однією з найбільш важливих характеристик науки (зокрема психології) в Середньовіччі був її тісний зв'язок з:
- а. мистецтвом;
 - б. філософією;
 - в. релігією.
24. Етап апологетики (II-IV ст.) характеризується:
- а. суперечністю між ідеалізмом та матеріалізмом;
 - б. антагонізмом між психологією і богослов'ям;
 - в. суперечністю між номіналізмом та реалізмом.
25. Августин Блаженний вважав:
- а. основою душі є тіло;
 - б. що усі знання закладені в душі, яка живе і рухається до Бога;
 - в. що християнство не здатне описати поняття душі.
26. Роджер Бекон наголошував на необхідності:
- а. вивчати природу шляхом спостереження і досвіду;
 - б. вивчати психіку людини ;
 - в. вивчати системно навколишнє середовище.
27. Зміст найвищого пізнавального інтересу людини на думку Фоми Аквінського є:

- а. пізнання природи;
 - б. пізнання сутності речей;
 - в. пізнання Бога та любов до нього.
28. Даний вислів: «Сутності не потрібно приумножувати без необхідності» - це:
- а. правило економії Л. Моргана;
 - б. правило економії «лезо Оккама»;
 - в. правило економії «лезо Гітченса».
29. Основним філософським творам Авіцени був:
- а. «Корисна книга»;
 - б. «Книга здоров'я»;
 - в. «Книга зцілення».
30. Вчений, який розглядав око в якості найтонкішого оптичного приладу, математично й експериментально обґрунтовує закони відображення і преломлення світла:
- а. Авіцена;
 - б. Альгазен;
 - в. Арістотель.
31. Характерні ознаки культури періоду Відродження такі, за виключенням (вказати зайве):
- а. поява гуманізму як ідейного руху;
 - б. повернення до спадщини Античності;
 - в. тісний зв'язок психології з релігією.
32. Науковець, який вважав, що дитина має право на правильне виховання, її внутрішній світ – це божественний світ, і до нього не можна ставитися жорстоко:
- а. Еразм Роттердамський;
 - б. П'єтро Верджеріо;
 - в. Леонардо Бруні.
33. Предметом посиленої уваги цього науковця стає людське око як особливий орган чуттєвого пізнання, що дає можливість сприймати природу в її внутрішніх зв'язках:
- а. Авіцена;
 - б. Еразм Роттердамський;
 - в. Леонардо да Вінчі.
34. Однією з головних проблем П'єтро Помпонаці є співвідношення:
- а. розуму та віри;
 - б. інтелекту та волі;
 - в. спадкового та набутого.
35. Напрямок, що ґрунтується на провідній ролі чуттєвого пізнання дійсності:
- а. номіналізм;
 - б. сенсуалізм;
 - в. раціоналізм.

36. Напрямок, прихильники якого стверджували, що в основі психіки людини покладено або вроджені поняття, або ті, що розвиваються на основі задатків і нахилів:
- а. номіналізм;
 - б. сенсуалізм;
 - в. раціоналізм
37. Характерною рисою філософського світогляду Рене Декарта є:
- а. ідеалізм;
 - б. дуалізм;
 - в. сенсуалізм.
38. Рене Декарту належить вислів:
- а. «Мудрість – дочка досвіду»;
 - б. «Я мислю, отже, я існую»;
 - в. «Я знаю, що я нічого не знаю».
39. Найвищим етапом пізнавальної діяльності за Б. Спінозою вважалася:
- а. інтуїція;
 - б. раціоналізація;
 - в. ідеалізація.
40. Вчений, який стверджував, що монада – це духовна субстанція, а не матеріальна одиниця буття:
- а. Б. Спіноза;
 - б. Р. Декарт;
 - в. Г. Лейбніц.
41. Період Просвітництва характеризують такі положення, окрім (зазначити зайве):
- а. поява гуманізму як ідейного руху;
 - б. розвиток природничо-наукового знання;
 - в. виголошення ідей «природного права», що визнає рівність людей.
42. В Англії набула особливого поширення і розвитку психологічна школа:
- а. механістична;
 - б. асоціативна;
 - в. раціоналістична.
43. Концепція знання Дж. Локка базується на принципах:
- а. «Авторитет Святого Письма вище всіх здібностей людського розуму»;
 - б. «у розумі немає нічого, чого не було б у відчуттях»;
 - в. «розумію, щоб вірити, а не вірю, щоб розуміти».
44. У визначенні критерія істини згідно з Д. Берклі, є ясність і виразність чуттєвого сприйняття людини, її відчуттів. Схожі погляди виражав:
- а. Р. Декарт;
 - б. Д. Юм;
 - в. Дж. Локк.
45. Вчений, який стверджував, що природа сильніша за людський розум і що «людина-філософ» має поступитися «людині-природі»;
- а. Ф. Бекон;

- б. Д. Юм;
 - в. Д. Гартлі.
46. Вчений, який зазначав, що необхідно слідувати природному перебігу розвитку внутрішньої природи дитини, її внутрішній гармонійності:
- а. Дж. Локк;
 - б. Д. Юм;
 - в. Ж. – Ж. Руссо.
47. Український культурно-освітній діяч, письменник, який ставить перед психологією практичні завдання жити у відповідності з природою:
- а. Іннокентій Гізель;
 - б. Стефан Яворський;
 - в. Касіян Сокович.
48. Кого з українських просвітників називали Арістотелем:
- а. Іннокентія Гізела;
 - б. Стефана Яворського;
 - в. Касіяна Соковича.
49. Вчений, який вказував на зв'язок моральних чеснот та знання наукового:
- а. Іннокентія Гізела;
 - б. Стефана Калиновського;
 - в. Касіяна Соковича.
50. Другим наставником людини Г.С. Сковорода вважав, що є:
- а. мораль та етика;
 - б. наука і просвітництво;
 - в. право і закон.

Модуль 2 Науковий період розвитку психологічної думки

1. Експериментально дослідив диференційний поріг для тактильних відчуттів:
- А) Ернст Вебер
 - Б) Поль Бок
 - В) Іоганес Мюллер
2. Формула пізнання «бути – означає бути у сприйнятті» належить:
- А) Дж. Локку
 - Б) Д. Берклі
 - В) Р. Декарт
3. В. Вундт створив першу в світі психологічну лабораторію (Інститут експериментальної психології)
- А) у 1873 році
 - Б) у 1890 році
 - В) у 1879 році
4. Підхід В Вундта дістав назву
- А) структуралістського
 - Б) волюнтаристського

- В) асоціативного
5. Крива забування, сутність якої в тому, що процес забування в часі відбувається неоднаково, спочатку дуже швидко, згодом – повільно, належить:
- А) В. Джемсу
 - Б) В. Вундту
 - В) Г. Еббінгаузу
6. Представники Вюрцбурзької психологічної школи зосередили дослідження на вивченні:
- А) мислення
 - Б) пам'яті
 - В) сприйняття
7. Одним із засновників функціоналізму був вчений:
- А) Е. Тітченер
 - Б) В. Джемс
 - В) О. Кюльпе
8. Предметом психології повинен стати зміст свідомості, стверджував:
- А) Е. Тітченер
 - Б) Е. Торндайк
 - В) Р. Вудвордс
9. Концепція Р. Вудвортса називалася:
- А) «динамічна психологія»
 - Б) «гуманістична психологія»
 - В) «структуралістська психологія»
10. Структуралізм – психологічна система
- А) Е. Тітченера
 - Б) Е. Торндайка
 - В) Р. Вудвордса
11. Закон ефекту та закон вправи були сформульовані в межах
- А) біхевіоризму
 - Б) функціоналізму
 - В) коннекціоналізму
12. У французькій психологічній школі одним із центральних стало питання:
- А) про поведінкові механізми
 - Б) про співвідношення свідомого і несвідомого у психіці
 - В) про пізнавальні процеси
13. Локус контролю досліджувався представником
- А) біхевіоризму
 - Б) функціоналізму
 - В) соціологізаторського напрямку

14. Провідний напрям у психології предметом якого стала поведінка, яку досліджували шляхом експериментального вивчення факторів, що впливають на її формування:
- А) біхевіоризм
 - Б) гештальтпсихологія
 - В) глибинна психологія
15. Перше експериментальне вивчення зв'язку (коннекції) між стимулом і реакцією, було реалізоване
- А) Д. Уотсоном
 - Б) Б. Скіннером
 - В) Е. Торндайком
16. Вчений, який доводив, психологія повинна виключити свідомість зі свого предмета, залишивши в ньому тільки поведінку
- А) Дж. Уотсон
 - Б) Е. Торндайк
 - В) Б. Скіннер
17. Автор теорії оперантної поведінки:
- А) Е. Торндайк
 - Б) Б. Скіннер
 - В) Е. Толмен
18. М. Вертхеймер проводив дослідження, спрямовані на вивчення:
- А) сприйняття руху
 - Б) зорового сприйняття
 - В) сприйняття звуку
19. Головна ідея школи гештальтпсихології :
- А) в основі психіки лежать не окремі елементи свідомості, а цілісні фігури - гештальти
 - Б) пізнання не пов'язане з процесом зміни, трансформації цілісних гештальтів
 - В) розумовий процес не може бути розділений на етапи
20. К. Левін розробив
- А) теорію психологічного поля, теорію стилів спілкування і керівництва, теорію конфлікту
 - Б) поняття компенсації як механізму особистісного розвитку
 - В) поняття Я-концепції та самооцінки
21. Вчений, який стверджував, що причини дій людини знаходяться у площині взаємодії поведінки, когнітивної сфери та її оточення
- А) Дж. Роттер
 - Б) К. Левін
 - В) А. Бандура

22. Автор терії, яка пояснювала, як люди навчаються поведінці шляхом взаємодії з іншими людьми та елементами оточення
- А) Дж. Роттер
 - Б) К. Левін
 - В) А. Бандура
23. Щоб передбачити потенціал поведінки в певній ситуації, Дж. Роттер пропонує таку формулу:
- А) потенціал поведінки = рівень домагань + успіхи
 - Б) потенціал поведінки = очікування + цінність підкріплення
 - В) потенціал поведінки = цілі + позитивне підкріплення
24. Близькість, безперервність, схожість, замикання простота фігура і фон є законами
- А) уяви
 - Б) навчання з однієї спроби
 - В) організації сприйняття
25. На топологічних картах К. Левіна зображувались...
- А) вектори що вказують напрямок руху людини до мети
 - Б) незакінчені завдання які підвищують ймовірність збереження їх у пам'яті
 - В) принципи організації уваги
26. Ego, Super Ego, Id є...
- А) структурними компонентами психіки
 - Б) механізмами захисту
 - В) комплексами несвідомого
27. Поєднання чотирьох функцій (мислення, почуття, відчуття та інтуїція) з екстравертованою та інтравертованою спрямованістю здійснив у своїх роботах:
- А) З. Фрейд
 - Б) К. Юнг
 - В) В. Райх
28. Прототипом невротичного конфлікту є суперечності між:
- А) між потребами та нормами моралі
 - Б) між Его/супер-его і Ід
 - В) між бажаннями та способом їх реалізації
29. Повернення на ранній ступінь психічного розвитку є психологічним механізмом захисту, який називається:
- А) регресія
 - Б) раціоналізація
 - В) реверсія
30. Дискредитація недосяжного, або перебільшення оцінки того, що маю – псевдорозумне пояснення вчинків є психологічним механізмом захисту, який називається:
- А) репресія

- Б) регресія
 - В) раціоналізація
31. Перетворення інстинкту на протилежний є психологічним механізмом захисту, який називається:
- А) регресія;
 - Б) раціоналізація;
 - В) реверсія
32. Найбільш важливий, глибинний, центральний архетип у теорії К. Юнга
- А) самозвеличення
 - Б) самодостатість
 - В) самоорганізація
33. К. Г. Юнг виділяв основні архетипи:
- А) екстраверсія, інтроверсія
 - Б) Ід, Его, Супер - Его
 - В) Его, Персона, Тінь, Аніма (Анімус), Самозвеличення.
34. У теорія особистості А. Адлера
- А) почуття неповноцінності - джерело енергії, необхідне для розвитку особистості, а компенсація - механізм її розвитку
 - Б) особистість складається з феноменів психічного поля
 - С) структура особистості включає Ід, Его, Супер-Его
35. К. Роджерс розробив
- А) основи - індирективної терапії – «терапії, що центрується на клієнті»;
 - Б) ідею, що успішна соціалізація людини, задоволення роботою і собою не мають зв'язку з рівнем її самосвідомості;
 - В) поняття про те, що людська психіка прагне до саморуйнування
36. Ієрархія потреб за А. Маслоу не включає:
- А) фізіологічні потреби;
 - Б) потребу в саморуйнуванні
 - В) потребу в самоактуалізації
37. Ідея про те, що кожна людина народжується з певним набором якостей, здібностей, який і складає сутність її «Я» належить:
- А. Г. Олпорту
 - Б. А. Маслоу
 - В. К. Роджерсу
38. В. Франкл стверджував, що
- А) методи психотерапії не підходять для корекції відхилень в розвитку особистості
 - Б) якщо у людини немає сенсу життя це веде до екзистенціального вакууму і екзистенціальної фрустрації
 - В) провідними у людини є мотив влади
39. Характеризуючи Его, К. Г. Юнг вирізняв таке поняття, як
- А) егоцентричність

- Б) егоспрямованість
 - В) самореалізацію
40. Згідно з теорією К. Роджерса, поведінка людини спонукає і регулюється об'єднувальним мотивом, який він назвав тенденцією до
- А) актуалізації
 - Б) самореалізації
 - В) продуктивності
41. Поняття про комплекс неповноцінності, шляхи з його виходу було описано в роботі
- А) З. Фрейда;
 - Б) А. Адлера;
 - В) К. Хорні.
42. Поняття базальної тривоги, в основі яких лежить тріада почуттів (дискомфорту, ізоляції та)
- А) любові
 - Б) престижу
 - В) небезпеки
43. К. Хорні виділяє такі типи невротичної особистості:
- А) закохана, ненависна, безпорадна
 - Б) прислужлива, відчужена, агресивна
 - В) ізольована, інтегрована, співчутлива
44. Втеча у хворобу є...
- А) різновидом комплексу неповноцінності
 - Б) різновидом механізму захисту
 - В) різновидом неконструктивних шляхів подолання комплексу неповноцінності
45. Початок розвитку когнітивної психології знаменується роботами
- А) Ж. Піаже
 - Б) Міллера і Брунера
 - В) Дж. Роттера
46. Положення про закономірну залежність продуктивного запам'ятовування від його місця у структурі діяльності сформулював:
- А) В.І. Аснін;
 - Б) О.В. Запорожець;
 - В) П.І. Зінченко.
47. Проблемою виникнення психіки у філогенезі в межах Харківської психологічної школи займався:
- А) В.І. Аснін;
 - Б) О.М. Леонт'єв;
 - В) О.В. Запорожець
48. Автором загальнопсихологічної теорії діяльності вважається:
- А) Л.С. Виготський;
 - Б) В.В. Давидов;

В) О.М. Леонтьєв.

49. Розробив вчення про вищі психічні функції, в якому найбільш повно розкрив принцип культурно-історичної детермінації психіки:

А) П.Я. Гальперін

Б) О.Р. Лурія

В) Л.С. Виготський.

50. Створення Українського науково-дослідного інституту психології відбулося з ініціативи:

а) Г.С. Костюка;

б) Г.І. Челпанова;

в) Д.Г. Елькіна;

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Заика Е. В., Кузнецов М. А. Харьковская психологическая школа: 80 лет исследования психологии памяти. Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Психологія, Вип. 50. Харків : ХНПУ, 2015. С. 80-100.
2. Корольчук М.С. Криворучко П.П. Історія психології. Київ : Ельга, НікаЦентр, 2004. 248с
3. Коханова О.П. Історія психології : від античності до початку ХХ ст. Київ : НВП – Інтерфейс. 2016. 235 с.
- 4.Марцинковская Т .Д. История психологии. Москва : Издательский центр «Академия», 2001. 544 с.
- 5.Марцинковская Т.Д., Ярошевский М.Г. 100 выдающихся психологов мира. Москва; Воронеж: МОДЭК, 1995. 320 с.
- 6.М'ясоїд П. А. Курс загальної психології. Київ: Алерта, 2010. 496 с.
- 7.Пиаже Ж. Генетическая эпистемология. Санкт-Петербург : Питер, 2004. 160 с.
8. Роменець В. А. Історія психології епохи Просвітництва. Київ : Вища школа. 2017. 568 с.
9. Роменець В. А. Історія психології: Стародавній світ. Середні віки. Відродження Київ: Либідь, 2005. 916 с.
10. Роменець В. А. Історія психології: ХУІІ століття. Епоха Просвітництва : Київ : Либідь, 2006. 1000 с.
11. Роменець В. А. Історія психології: ХІХ – початок ХХ ст. Київ : Либідь, 2007. 832 с.
12. Роменець В. А., Маноха І. Історія психології ХХ століття. Київ : Либідь. 2011.
- 13.Тертична Н.А. Історія психології. Київ : Книга плюс. 2018.
- 14.Хомуленко Т.Б., Крамченкова В.О., Нестеренко М.О., Шукалова О.С., Фельдман Ю.І. Історія психології: психосоматичний підхід. Харків : Дісаплюс, 2016. 184 с.
15. Фройд З. Вступ до психоаналізу Київ : Основи, 1998. 709 с.

Навчальне видання

Лисенко Людмила Миколаївна

Методичні рекомендації

Відповідальний за випуск: Хомуленко Т.Б.

Комп'ютерна верстка: Лисенко Л.М.

Коректор: Лисенко Л.М.

Відповідальність за дотримання вимог академічної доброчесності несуть автори

Підписано до друку 18.01.2023

Формат 60*90/16 Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 1,5

Обл.-вид. арк.

Електронне видання